

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXXVI

Нови Сад, октобар 2015

Књига 75

Број 10

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Мр Бајо М. Цмиљанић

Специфичности међународноправне
норме о забрани трговине
људима / 491

Радмила Миленковић

Накнада штете у случају смрти
или повреде кућног љубимца / 525

РАСПРАВЕ

Др Томица Делибашић

Застарелост гоњења након правно-
снажности пресуде / 543

Милан Добросављев

Застарелост / 555

ПРИКАЗИ

Др Момчило Грубач

Тибор Варади: *Сјиси и људи* / 559

IN MEMORIAM

Марија Клеут

Радивој Степанов Раде / 564

Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988,
поводом 60-годишњице излажења,
„ГЛАСНИК” Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н ј е
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом.

CONTENTS

ARTICLES

- Bajo Cmiljanić LL.M.** Specific Features of International Provisions on Prohibition of Trafficking in Persons / 491
- Radmila Milenković** Compensation of Damages for Killing or Injury of a Pet / 525

DISCUSSIONS

- Tomica Delibašić Ph.D.** Statute of Limitations for Criminal Prosecution after the Judgment Became Final and Binding / 543
- Milan Dobrosavljev** Statute of Limitations / 555

REVIEWS

- Momčilo Grubač Ph.D.** Tibor Varady: *Case Files and People* / 559

IN MEMORIAM

- Marija Kleut** Radivoj Stepanov Rade / 564

АДВОКАТСКА КОМОРА ВОЈВОДИНЕ

Основана 1921. у Новом Саду

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

Покренут 1. јуна 1928.

Главни и одговорни уредници

Др Косџа Мајински (1928–1932), *др Никола Николић* (1933–1936), *др Василије Сиџанковић* (1936), *др Славко М. Ђирић* (1937), *Владимир К. Хаџи* (1937–1941), *Милорад Бојић* (1952–1972), *Сава Савић* (1973–1987), *Мирослав Здејелар* (1987–1994), *др Слободан Бељански* (1994–2004)

Уређивачки одбор

Др ЈАНКО КУБИЊЕЦ

главни и одговорни уредник
адвокат у Новом Саду

Др Енике Веџ, адвокат у Новом Саду, *Милан Добросављевић*, адвокат у Новом Саду, *др Жељко Фајфрић*, адвокат у Шиду, *др Славен Бачић*, адвокат у Суботици, *мр Вукица Мидоровић*, адвокат у Кикинди, *мр Мирјана Томић Јовановић*, адвокат у Новом Саду, *др Ајмила Чоколић*, адвокат у Осијеку

Технички уредник

Јелица Недић

Адреса Уредништва
21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235; факс: 021/529-459
e-mail: panonija@eunet.rs
Рукописи се не враћају

Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXVI

Нови Сад, октобар 2015

Књига 75

Број 10

Ч Л А Н Ц И

UDC 343.85:343.431(4-672EU)
343.431-058.64(4-672EU)

Мр Бајо М. Цмиљанић,
адвокат у Београду

СПЕЦИФИЧНОСТИ МЕЂУНАРОДНОПРАВНЕ НОРМЕ О ЗАБРАНИ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА*

САЖЕТАК: Иако је Протокол Уједињених нација за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, посебно женама и децом, којим се допуњује Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, први дао потпуну дефиницију трговине људским бићима, тај феномен тиме није до краја истражен и одређен.

Поред елемената те друштвене појаве, који су садржани у датој дефиницији наведеног међународноправног документа, потребно је указати на специфичне карактеристике наведеног деликта. Трговина људским бићима представља, како облик организованог криминала, тако и међународно кривично дело. Овим деликтом се повређују многи међународноправни документи легислативног карактера.

Задатак овог рада је да укаже на правну природу међународноправне норме која забрањује трговину људским бићима.

Кључне речи: трговина људима, организовани криминал, међународни деликт, когентна норма

* Рад примљен 26. 5. 2015. године.

1. ПОЈАМ, ЕЛЕМЕНТИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1.1. Дефиниција трговине људима

Проблем трговине људима на међународној сцени нарочито је добио на актуелности последње деценије XX и првих деценија XXI века. Отуда је међународна заједница уложила значајне напоре на изналажењу механизма у борби против ове опасне друштвене појаве. Да би борба против те појаве била делотворна, морају се утврдити механизми за њено откривање, а пре тога, нужно је утврдити параметре према којима би се она одредила. Зато питање одређења појма трговине људима заузима значајно место у борби међународне заједнице против ове појаве.

Да бисмо сагледали елементе и карактеристике трговине људима као друштвене појаве, нужно је поћи од њеног одређења исте. Неспорно је да је свака дефиниција, а посебно дефиниција било које друштвене појаве, скопчана са тешкоћама. Проблем је у томе што се сваком дефиницијом ограничава свеобухватност друштвене појаве која је предмет разматрања. Ниједна дефиниција не може обухватити све аспекте и појавне облике неке друштвене појаве. То се посебно рефлектује на чињеници да се друштвене појаве брзо мењају и да свака дефиниција временски заостаје за стварном садржином појаве на коју се односи. С друге стране, свака дефиниција друштвене појаве је боља него њено одсуство, јер делотворност борбе против једне појаве битно је условљена њеним одређењем односно дефинисањем.

Да бисмо боље схватили карактеристике трговине људима, поћи ћемо од њеног одређења односно њене дефиниције. Први међународноправни документ који даје дефиницију трговине људима је Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом,¹ који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала. Протокол наводи да „трговина људима” значи врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем у циљу експлоатације”.²

Када се анализира дефиниција појма трговине људима из Протокола, јасно је да је иста дата доста широко, што је карактеристика одредби

¹ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.

² Чл. 3. подстав а) Протокола.

већине међународноправних докуманата, из два разлога. Прво, таквим дефиницијама се даје могућност да тај документ буде прихватљив за већину држава чланица међународне заједнице. Друго, тим начином одређења једне појаве не спречава се дорада и ближе дефинисање исте путем националних прописа.

Сагледавајући дату дефиницију трговине људима, може се закључити да се наводи читаву једну лепезу активности при извршењу овог дела. Такође, наводи се више врста начина на који се те радње могу извршити. На крају се истиче да се предузете активности, без обзира на начин на које су извршене, предузимају са једним циљем, а то је експлоатација лица као људских бића. Ово јасно указује да се кроз дефиницију појма трговине људима могу уочити три сегмента те појаве. То су: радња извршења, средство извршења и циљ.

То су уједно и елементи трговине људима.

1.2. Елементи трговине људима

Трговина људима, као друштвена појава, има три конститутивна елемента: радњу извршења, средство (начин) извршења и циљ. Изостанак било ког од ових елемената негира постојање трговине људима у смислу наведене дефиниције те појаве из Протокола о трговини људима.

Радња извршења, су дела односно активности која се чине или предузимају у остварењу те трговине. Радња је прописана алтернативно: врбовање, превозење, пребацивање, сакривање или примање лица. Свака од ових активности представља радњу извршења, као први конститутивни елемент трговине људима. Национални прописи могу означити и друга дела као радње извршења ове трговине.³ Протокол о трговини људима захтева да се кривично дело трговине људима дефинише као комбинација ова три елемента, мада они у неким случајевима могу представљати посебна кривична дела, независно један од другог.⁴ Дакле, радња извршења су све активности које се предузимају ради постизања циља, а то је експлоатација људских бића.

Врбовање подразумева подстрекавање пасивног субјекта било којом радњом која је подобна да код њега створи или учврсти одговарајућу

³ Тако Кривични законик Републике Србије (чл. 388. ст. 1.) предвиђа и ове активности као радње извршења: предаја, продаја и куповина лица, посредовање у предаји или продаји, те држање другог лица.

⁴ Тако нпр. отмица или недобровољна примена силе (напад) могу представљати посебна кривична дела према националним законима.

одлуку да изврши ову инкриминацију. Оно се остварује указивањем на наводне добре стране пребацивања у другу земљу, бављења проституцијом или навођењем на друге радње које ће довести одређено лице да постане пасивни субјект овог кривичног дела.

Превожење представља транспортовање пасивног субјекта са једног на друго место. Без утицаја је начин и средство којим се то транспортовање обавља.

Пребацивање означава омогућавање или обезбеђење илегалног уласка или изласка из једне земље. То у суштини значи обезбеђење или омогућавање илегалног преласка државне границе.

Предаја представља предузимање одређених активности којима се омогућава стављање пасивног субјекта на располагање другом лицу.

Продаја је отуђење пасивног субјекта уз одређену новчану или другу накнаду, а куповина је стицање права својине над пасивним субјектом уз одређену накнаду. Посредовање у продаји подразумева довођење у везу лица која су на одређени начин укључена у предају или продају пасивног субјекта. Код продаје, куповине и посредовања у предаји или продаји пасивног субјекта ради се о заснивању одређеног уговорног односа чији је предмет искључен из правног промета, те је исти ништав и не може имати правно дејство у смислу заснивања одређених права и обавеза.

Сакривање представља смештај и камуфлирање пасивног субјекта на погодном месту, које је непознато ширем кругу људи. Оно може бити извршено на различите начине.

Држање другог лица представља његово противправно лишење слободе, а пре свега слободе кретања пасивног субјекта. Том лицу се онемогућава да својом вољом промени место где се налази.

Средство (начин) извршења, као конститутивни елемент трговине људима, представља начин на који се предузима једна или више радњи у процесу те трговине. Протокол наводи широку лепезу средстава као начина извршења радње: претња силом или употреба силе или других облика присиле, отмица, превара, обмана, злоупотреба овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи. Национални прописи могу одредити и друге начине као средство извршења.⁵ Протокол предвиђа да је пристанак жртве на намеравану експлоатацију ирелевантан ако је пристанак издејствован преваром, принудом, силом или другим не-

⁵ Тако Кривични законик РС (чл. 388), као начин извршења радње овог дела још предвиђа: довођење у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом поверења, задржавање личних исправа и др.

дозвољеним средством. У случајевима трговином децом, није потребно доказивати средство извршења тог деликта.⁶

Начин извршења овог дела може се постићи: силом или претњом; довођењем у заблуду или држањем у заблуди; злоупотребом овлашћења, поверења односно зависности, тешких прилика другог; задржавање личних исправа; давањем или примањем новца или друге користи.

Сила је свака употреба физичке снаге или другог подобног средства којим се елиминише отпор пасивног субјекта како би се исти принудио на одређено понашање. Употреба хипнозе и омамљујућих средстава такође се сматра употребом силе. Сила мора бити одређеног интензитета подобра да принуди пасивног субјекта на одређено понашање, што се процењује на основу физичког и психичког стања лица према коме се сила примењује.⁷ Сила треба да се примењује према пасивном субјекту или према њему блиским лицима.⁸

Претња је стављање у изглед неког зла пасивном субјекту уколико не прихвати одређено понашање. Она треба да буде озбиљна и стварна, што значи да се њоме може произвести последица дела.

Заблуда представља стварање погрешне представе код пасивног субјекта у односу на одређене чињенице које се односе на предузимање радње извршења. Одржавање у заблуди значи да се пасивни субјект већ налазио у заблуди по питању тих чињеница, а учинилац кривичног дела код њега ту заблуду само учвршћује.

Злоупотреба овлашћења, поверења, односно зависности или тешких прилика другог, постојаће као радња извршења, ако је учинилац за њено остварење искористио то овлашћење, поверење, прилику или стање у којима се налази пасивни субјект.

Циљ због којег се предузима радња извршења је трећи конститутивни елемент трговине људима. Као циљ трговине људима дефиницијом је одређена – експлоатација људи. Експлоатација у значењу искоришћавања људи може се манифестовати на разне начине. Протокол одређује као минимум експлоатације људи три облика: експлоатацију проституције и других облика сексуалне експлоатације, принудни рад или службу и уклањање органа. Протокол оставља националним законодавствима да дају дефиниције појединих облика експлоатације људи, као битног елемента трговине људима и друго.

Циљ који се жели постићи извршењем овог дела може бити: експлоатација рада; принудни рад, вршење кривичних дела; вршење проституције

⁶ Чл. 3. подстав (ц) Протокола о трговини људима.

⁷ Дело је могуће извршити применом апсолутне или компулзивне силе, посредне или непосредне.

⁸ То су пре свега: деца, брачни друг, родитељи, браћа и сестре и др.

или друге врсте сексуалне експлоатације; просјачење; употреба у порнографске сврхе; успостављање ропског или њему сличног односа; одузимање органа или дела тела; коришћења у оружаним сукобима.

1.3. Карактеристике трговине људима

Трговина људима, као специфична друштвена појава, има своје карактеристике, које су условљене њеним елементима, које смо напред навели. Испољавање те појаве у реалном свету чини је посебном и суштински различитом од других појава, те скуп тих битних обележја чине карактеристике трговине људима. Иако је утврђивање карактеристика једне друштвене појаве релативна ствар, не узимајући у обзир строго утврђена правила, сматрамо да битне карактеристике трговине људима чине:

- противправност те појаве;
- да је то међународно кривично дело;
- да је та трговина облик организованог криминалитета;
- да је та трговина негација основних људских права утврђених међународним правом;
- да се трговином људима крше норме међународног права *ius cogens* карактера.

За трговину људима кажемо да је злочин. Тај израз употребљавају и многи међународноправни документи. Злочин се најчешће схвата као појединачно криминално понашање, који се у садржинском смислу подудара са појмом кривичног дела и представља најтежи облик кршења норми кривичног закона уопште.⁹ Статутом сталног Међународног кривичног суда, предвиђена су одређена дела као злочини,¹⁰ те трговина људима означава облик злочина против човечности.

Трговина људима је злочин бланкетног карактера, јер се смисао и домашај истог може схватити тек уз примену већег броја других правила међународног права. Проблем утврђивања норме којом се попуњава садржина бланкета настаје у томе што постоје бројни извори међународног права, те није једноставно утврдити која правила у конкретном случају треба консултовати.¹¹

О наведеним карактеристикама трговине људима појединачно ћемо указати у даљем току рада, кроз анализу међународноправних норми о тој појави.

⁹ Јовашевић, Д., *Лексикон кривичног права*, Службени гласник, Београд, 2011, 765.

¹⁰ Према чл. 5. Статута у надлежности Суда су поступци поводом најтежих кривичних дела, која су за таква проглашена од стране целокупне међународне заједнице.

¹¹ Стојановић, З., *Кривично право – посебни део*, Службени гласник, Београд, 2000, 36.

2. ОДНОС ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И ДРУГИХ СЛИЧНИХ ПОЈАВА

2.1. Трговина људима и кријумчарење миграната

Трговина људима има сличности са другим деликтима којима се нарушавају личне слободе људи. У првом реду ту је сличност са деликтом кријумчарења миграната. За оба ова деликта карактеристично је да исти представљају незакониту делатност, тј. оба ова деликта су противправна. Њихова међусобна разлика је у томе што се трговина људима врши против воље људи, док кријумчарење миграната подразумева да се исто врши са вољом кријумчареног, али је противправно. Код кријумчарења миграната нема елемента експлоатације, као конститутивног елемента трговине људима. Кријумчарењем се остварује зарада од пребацавања кријумчареног преко границе, док се код трговине људима стиче добит било које врсте, као експлоатација трафикованог. Кријумчарење људи временски знатно краће траје од трговине људима. Код трговине људима ствара се посебна међузависност између жртве трговине и саме групе за организовани криминал. Код трговине људима жртва не мора увек да пређе границу илегално, као код деликта кријумчарења људи. То значи да се трафикованим, као жртвом, може трговати унутар једне државе. Трафиковани може али не мора дати пристанак за прелаз преко границе, док кријумчарена особа даје пристанак за прелаз преко границе. Однос између трговца и жртве не престаје прелазом трафикованог преко границе. Код кријумчарења људи, преласком кријумчареног преко границе престаје сваки однос између кријумчара и кријумчареног.

2.2. Трговина људима и тероризам

Тероризам, као друштвена појава, јесте деликт утврђен међународним правом. И њиме се нарушавају основне вредности људског бића, а у првом реду живот, телесни интегритет и слобода људи. Нарушавање тих права човека врши се противно вољи жртава тероризма. Тероризам као и трговина људима може бити националног и транснационалног карактера. У наведеним елементима тероризам има исте карактеристике као и трговина људима. Основна разлика између тероризма и трговине људима јесте у циљу који се жели постићи тим деликтима. Док је код тероризма основни циљ политичке природе, дотле је основни циљ трговине људима експлоатација људског бића. Вршење тероризма се предузима са *animus terrorandi*, а трговина људима се врши са циљем експлоатације човека. Наравно да има и других разлика између ових појава, као што је разлика у објекту према коме је усмерена радња деликта. Док је код тероризма

радња тог деликта усмерена према одређеној држави или међународној организацији, дотле је трговина људима усмерена према конкретној жртви – пасивном субјекту – људском бићу, које се експлоатише.

2.3. Трговина људима и отмица

Отмица је кривично дело против слободе и права човека које се састоји у одвођењу или задржавању неког лица употребом претње, силе, обмане или на други начин, са циљем да се од тог или од другог лица изнуди новац или каква друга имовинска корист, или да се иста принуди на неко чињење, нечињење или трпљење. Дакле, ту се радња извршења предузима применом силе, претње, обмане или на други начин. Намера због које се предузима радња извршења је изнуда новца или друге имовинске користи од отетог или њему блиског лица.

Насупрот овоме, код деликта трговине људима отмица је само средство, начин извршења радње тог кривичног дела. Поред тога, циљ трговине људима није да се од неког лица изнуди новац, већ је циљ експлоатација људи, без обзира у ком облику се та експлоатација остварује.

3. ТРГОВИНА ЉУДИМА КАО МЕЂУНАРОДНО КРИВИЧНО ДЕЛО

3.1. О појму међународног кривичног дела

У правној теорији нема јединственог одређења међународног кривичног дела. Једни сматрају да је то оно дело које је уперено против међународног правног поретка. Други сматрају да је то дело којим се напада на основе међународних односа, који је предвиђен међународним актом. Трећи аутори истичу да је то дело којим се повређују интереси заштићени међународним правом. Отуда међународно кривично дело представља повреду универзалних међународних интереса или вредности, кроз повреду међународне норме, а које државе инкриминишу и санкционишу према преузетим обавезама из прихваћених међународних правних аката.¹² Полазећи од исказаних ставова разних аутора у погледу појма међународног кривичног дела, може се закључити да исто представља противправно понашање виног учиниоца којим се повређују или угрожавају добра за-

¹² Камбовски, В., *Примена суверанационалних норми Међународног казненог права*, Саветовање „Релевантна питања Међународног кривичног права”, Тара, 2003, 261.

штићена међународним правом, које је прописима одређено као кривично дело и за чијег учиниоца је прописана кривична санкција.¹³

Без обзира на разлике у теоријском погледу, за означавање појма међународног кривичног дела битно је да се већина аутора слажу у погледу одређења заштитног објекта тих дела. Заштитни објекат код међународних кривичних дела је, пре свега, добро које је од интереса за целу међународну заједницу.¹⁴ Међународна кривична дела се деле на међународна кривична дела у ширем и међународна кривична дела у ужем смислу.¹⁵ Кривичним делима у ширем смислу се не повређују највише вредности међународне заједнице и питање њихове незастаривости се не поставља. Отуда се ти деликти означавају као неправда или мешовита међународна кривична дела, *delicta iuris gentium*. Међународна кривична дела у ужем смислу чине она дела иза којих стоје когентне норме међународног права, те се она називају и деликтима *stricto sensu*. То су она дела која се одређују општим међународним правом или *crimina iuris gentium*. Отуда је вршење ових дела забрањено као обавеза *erga omnes*.¹⁶

У међународном праву све до скоро није постојао адекватан акт који би донекле представљао пандан националним кривичним законцима у погледу питања шта је све предвиђено као кривично дело трговине људима. Правила која се односе на забрану трговине људима налазе се у бројним међународним уговорним нормама, као и у оквиру међународних обичаја, општих правних начела признатих од стране просвећених народа и у једном броју одлука међународних организација. Отуда неки правни писци сматрају да у материји међународне кривичне одговорности није могућа примена начела *nullum crimen sine lege* у његовом класичном облику, истичући да се у међународном праву не може поћи од једног конкретног правног акта, већ треба узети у обзир свеукупност извора, обичајних, уговорних правила, као и општих начела.¹⁷

У новије време је присутна тежња да се и у међународном кривичном праву уведу приближни стандарди који постоје у националним зако-

¹³ Јовашевић, Д., *Нав. дело*, 243.

¹⁴ Међународно кривично дело је забрањена радња којом се нападају вредности и заштићени интереси међународне заједнице, а забрањена радња има транснационални карактер.

¹⁵ Јовашевић, Д., *Нав. дело*, 243.

¹⁶ То су дела садржана у Нирнбершкој и Токијској пресуди, као и дела која су забрањена нормама Хашких и Женевских конвенција. За њихово извршење одговарају, како појединци, тако и државе. Њима се крше основна људска права, а њихово гоњење и кажњавање не застарева. То су дела из надлежности Међународног кривичног суда.

¹⁷ Аврамов, С., Крећа, М., *Међународно јавно право*, Правни факултет у Београду, Службени гласник, 2008, 269.

нодавствима у погледу начела законитости како би био поштован принцип *nulla poene sine lege scripta*.¹⁸

Највећи допринос у увођењу принципа „законитости” у међународно кривично право даје Статут Међународног кривичног суда. Статут је предвидео елементе злочина који спадају у надлежност Суда, чиме је учињено значајан корак на плану њихове кодификације. Статут је прихватио начело *nullum crimen sine lege*.¹⁹ Данас се све више инсистира на непосредној примени међународних норми у погледу забрањених дела, те је разумљиво да треба поштовати начело *nullum crimen sine actu*, што захтева постојање адекватног међународног акта, којим ће кривична дела и санкције за иста бити прецизно одређени.

Национална кривична дела, према критеријуму извора, јесу она дела која свој извор имају у националној кривичноправној сфери. То су она дела која су настала и развијала се унутар националног система. Међутим, савремени национални кривични системи познају и све већи број кривичних дела чији се корени налазе у сфери међудржавне интеракције. Та дела национални законици нису иницијално инкриминисали, већ су то учинили транспоновањем међународних кривичноправних норми у свој систем.²⁰ Након овог транспоновања међународне норме и та дела постају национална кривична дела.

Питање међународних и немеђународних кривичних дела покреће неколико питања. Пре свега, поставља се питање шта је то што једна кривична дела чини међународним а друга националним. Потребно је утврдити разлоге због којих су одређена понашања забрањена од стране државе, а друга су забрањена на међународном нивоу. Треба уочити разлике и сличности ових дела а тиме и сагледавање услова када забрањена понашања на међународном плану постају забрањена и на националној равни и обрнуто.

Настанак концепта међународног кривичног дела везује се за међународну забрану пиратства до које је дошло почетком седамнаестог века и који се сматра међународним злочином.²¹ Настанак овог првог међународног кривичног дела имало је за циљ спречавање ове појаве на отвореном мору, тј. на оном делу морског пространства које не потпада под власт ниједне државе. Каснија еволуција међународних кривичних дела развијала се упоредо са свешћу о томе да одређена понашања повређују универзалне

¹⁸ Један од четири принципа кривичног права који чине садржину начела законитости, којим се искључује примена неписаног, пре свега обичајног права.

¹⁹ Чл. 22. Статута.

²⁰ Мајић, М., *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*, Београд, 2009, 232.

²¹ Bassioni, Ch., *International Criminal Law*, New York, 1999, 803.

људске вредности, односно право иманентно целом човечанству. Реч је о прагматичној потреби да се међународна заједница заштити од одређених понашања која заштита није могла бити адекватно остварена у националним оквирима. Постепено се развијала и свест о постојању наднационалних злочина. Јачање уверења о постојању понашања која су супротна самом људском роду, доводи временом до удаљавања од концепта по коме се појам кривичног дела своди на појам државног кривичног дела.

3.2. Трговина људима као међународни злочин

Трговина људима је опасност којом се нападају заједничке вредности међународне заједнице. У претходном излагању смо истакли како Повеља Уједињених нација, а посебно њени Протоколи, одређују положај човека као људског бића у међународној заједници, а норме тих међународних докумената су норме *ius cogens*. Поред тога, трговина људима има транснационални карактер, јер се планира или извршава у више држава или су извршиоци или жртве различитих националности. То је деликт који се због своје природе најадекватније може спречити путем међународне криминализације.²²

Трговина људима је предвиђена међународним конвенцијама и имплицитно²³ и експлицитно,²⁴ као међународни деликт. Имплицитно предвиђање кажњивости радње међународним документима подразумева дужност држава које прихвате та документа да те радње забране, спрече, а да кривично гоне и казне њихове починиоце. Кажњивост радње подразумева право или обавезу на кривично гоњење починилаца, као и њихово кажњавање. Међународним документима се уређује и питање екстрадиције, као и међународна сарадња држава у кривичном гоњењу и кажњавању починилаца тог деликта. Тако је међународним документима створена основа за међународно инкриминисање тог деликта, како би национални правни системи у својим законодавствима преузели кораке на инкриминисању тог деликта и кажњавање за исто.

Према систематизацији и категоризацији дела која су инкриминисана²⁵ међународним документима, правни писци дају различите поделе

²² Bassioni, Ch., *Нав. дело*, 115.

²³ Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала.

²⁴ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима нарочито женама и децом и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом.

²⁵ Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Правни факултет, Београд, 2010, 143.

међународних кривичних дела. Тако се наводе: злочини који прете очувању мира и безбедности, злочини којима се напада заједничка вредност међународне заједнице, злочини који су планирани или извршени у више држава или су извршиоци или жртве различитих националности, злочини којима се наноси штета лицима или интересима под међународном заштитом и злочини који се најадекватније могу спречити и сузбијати путем међународне криминализације.²⁶ Други аутори сва међународна кривична дела сврставају у две групе: прву групу би чинила „класична” међународна кривична дела (пиратерија, трговина робљем, трговина опојним дрогама, кршење неутралности и сл.) а друга категорија би обухватала „злочине рата” која кривична дела су предвиђена чл. 6. Статута међународног војног суда у Нирнбергу.²⁷ Неки поделу кривичних дела врше према статутима међународних судова који су судили због неких од међународних кривичних дела.²⁸

При одређивању појма међународног кривичног дела постоје различити приступи. Неки аутори сматрају да појам међународног кривичног дела обухвата све елементе као и општи појам кривичног дела: радњу предвиђену законом, противправност и кривицу.²⁹ Међутим, међународно кривично дело има своје специфичности, како у погледу начела законитости,³⁰ тако и у погледу кривичне одговорности.

3.3. Елементи трговине људима као међународног кривичног дела

Пошли смо од тезе да трговина људима представља међународно кривично дело, те да садржи све елементе које има било које кривично дело. Да бисмо потврдили ту тезу, анализираћемо елементе трговине људима упоређујући га са елементима било ког кривичног дела, а то су: радња дела, противправност, одређеност у закону и виност учиниоца.

Радња, као први елемент међународног кривичног дела, је људско понашање у спољном свету које изазива одређену последицу у физичком смислу. Та радња, својим узрочним односом, мора да произведе последицу. Радња је објективна компонента међународног кривичног дела и

²⁶ Bassioni, Ch., *Нав. дело*, 323.

²⁷ Марковић, М., *Међународна кривична дела и развој међународног кривичног права*, ЈРМП, бр. 1/1972, (1–6), 5.

²⁸ Тако: међународна кривична дела према Римском статуту, међународна кривична дела према Статуту Хашког трибунала, међународна кривична дела по Статуту Међународног војног суда, међународна кривична дела према Статуту Трибунала за Руанду и др.

²⁹ Стојановић, З., *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд, 2008, 67.

³⁰ *Истио*, 22.

представља његов *actus reus*, што као елемент међународног кривичног дела предвиђа и Римски статут Међународног суда при дефинисању појма међународног кривичног дела.

Радња овог кривичног дела одређена је алтернативно, што значи да ово дело може бити извршено предузимањем било које од наведених делатности (врбовање, превожeње, претње силом или употреба силе).³¹ Последица радње овог кривичног дела манифестује се као повреда или угрожавање неког добра људског бића, а најчешће је то повреда слободе, повреда телесног интегритета и достојанства људског бића. Док повреда представља уништење или оштећење неког добра, угрожавање је стварање опасности да наступе повреде тог добра. Те радње морају бити предузете ради остварења одређеног циља, а то је да се од пасивног субјекта дела добију рад или услуга било које врсте, ради његове експлоатације.

Противправности као општи елемент међународног кривичног дела означава чињеницу да се тим делом крше одређене норме утврђене међународним правом, а које имају за циљ заштиту одређених вредности међународне заједнице. Забрана трговине људима је прохибитивна норма, која је садржана у многим међународноправним конвенцијама, у статутима међународних судова и у међународном обичајном праву. Специфичност овог општег елемента међународног кривичног дела јесте у томе што ти извори права не садрже потпуну инкриминаторну норму о трговини људима, јер тим нормама није предвиђена санкција за наведену забрану. Међутим, ипак се може говорити о противправности трговине људима као кривичном делу. Иако међународне норме које забрањују трговину људима нису потпуне инкриминаторне норме, довољно је то што оне то дело забрањују, иако не предвиђају санкције за исто. Санкције за ту забрану су предвиђене у националним кривичним законима. Тако се принцип *nulum crimen sine lege* у међународном праву допуњава преко националних кривичних прописа принципом *nulla poene sine lege*.³² Тако је трговина људима, са становишта међународног права, забрањена делатност, а прогон и кажњавање учинилаца тог деликта остављени су у надлежности националних кривичних законодавстава.

Одређености дела у њројису изражава принцип законитости, по коме једно дело представља кривично дело само ако је као такво предвиђено у закону. Међународна кривична дела, па ни трговина људима, нису предвиђена као кривична дела у једном међународном кривичном закону. То дело, као забрањено, предвиђено је експлицитно и имплицитно, у низу међународноправних докумената-конвенција, споразума и друго.

³¹ Чл. 3. Протокола о трговини људима (као и чл. 388. ст. 1. КЗ РС).

³² Чејовић, Б., *Међународно кривично право*, Досије, Београд, 2006, 83.

Активност међународне заједнице код трговине људима није усмерена на обезбеђење репресивног супранационалног апарата, већ на примени међународних инструмената кроз хармонизацију законодавстава и интензивну узајамну сарадњу држава.³³ Отуда међународни судови и суде за дела која су и одређена као забрањена дела у међународноправним актима. Међутим, и национални судови могу судити на основу међународноправних аката, било да те акте примењују непосредно, или да исте примењују када одредбе међународних аката, након ратификације, државе преузму у своје позитивно законодавство. Отуда и овај основни елемент међународног кривичног дела има и трговина људима.

Виносћ је психички однос учиниоца према делу, означава скривљеност односно кривицу починиоца дела. Тај однос учиниоца према делу представља психичку страну кривичног дела и чини његову субјективну компоненту – *mens rea*. Отуда винаост постоји само ако су материјални елементи кривичног дела почињени са намером и свесно.³⁴ Савремено кривично законодавство усвојило је принцип субјективне одговорности, јер не постоји одговорност без виности. Трговина људима може се извршити само умишљајно. Виносћ код трговине људима обухвата: свест о делу и хтење дела, односно намера да се постигне неки од наведених циљева (да се кроз рад или услуге било које врсте жртве те трговине, постигне неки од облика њене експлоатације). Намера постоји када је учинилац свестан у односу на радњу извршења као и у односу на наступање последице те радње. Воља постоји у односу на радњу извршења, када извршилац жели извршење дела, а у односу на последицу, када жели наступање исте.

Објекат кривичног дела трговине људима, је оно што чини предмет кривичноправне заштите. Тако се код кривичног дела разликује објекат радње и објекат кривичног дела.

Објекат радње кривичног дела је предмет према коме треба да се предуземе радња да би то дело било извршено. Код трговине људима објекат радње је човек, као жртва те трговине. Код трговине људима, као кривичног дела, човек је пасивни субјект. Овде се поклапа објекат радње са пасивним субјектом овог кривичног дела. Тако је човек, као жртва трговине људима, пасивни субјект јер је он носилац интереса чија заштита чини суштину извршеног кривичног дела.³⁵

³³ Камбовски, В., *Нав. дело*, 18.

³⁴ Шкулић, М., *Облици учесћивовања у остварењу кривичног дела – (са)извршилаштво и саучесничаштво у Римском Статуту*, Саветовање Удружења за међународно кривично право, „Примена међународног кривичног права у националним законодавствима”, Тара, 2005, 105.

³⁵ Тахировић, Ј., *Кривично право, Општи део*, Београд, 1961, 90.

Објекат кривичног дела је заштитни објекат за чију заштиту постоји исказани интерес међународне заједнице. Заштитни објекат код трговине људима су људско биће и његова људска права. Дакле, кривичноправна заштита код овог кривичног дела пружа се људском бићу као друштвеном добру, што је у интересу међународне заједнице. То практично значи да је објекат заштите код трговине људима човечност. Заштита човечности обухвата заштиту основних људских добара: живот, телесни интегритет и здравље човека, достојанство личности, основна људска права и слободе. Трговином људима се крше правила међународног права о људском, хуманом и моралном односу према интегритету човека, као појединца и као члана социјалне, друштвене групе. Међутим, иако се трговином људима крше норме међународног права, само међународно право није вредност или добро које је предмет односно објекат овог кривичног дела. Ово из разлога што је међународно право грана права и није добро у смислу да је заштитни објекат овог кривичног дела.³⁶

Наведени елементи морају постојати јединствено и међуповезано, чиме чине битне елементе трговине људима као међународног кривичног дела. Отуда можемо констатовати да трговина људима, са становишта међународног права, чини опште биће кривичног дела, као и биће самог кривичног дела. Та трговина је опште биће међународног кривичног дела јер садржи све напред наведене, објективне и субјективне елементе, који су међусобно повезани и без којих не може постојати ниједно међународно кривично дело. Са друге стране, трговина људима је и биће међународног кривичног дела, јер је чине скуп свих посебних елемената, те је она специфично дело које се разликује од других међународних кривичних дела. Утврђивање бића међународног кривичног дела је класификација дела и то чине кривични судови у сваком конкретном случају.³⁷ Те специфичности су ближе наведене у делу овога рада где смо указали на елементе и карактеристике трговине људима.

За трговину људима кажемо да је међународно кривично дело. Пре свега, она је као инкриминисана делатност предвиђена, експлицитно или имплицитно у више међународних докумената. Постоји значајан број међународноправних докумената који експлицитно забрањују трговину људима. Први такав инструмент је Конвенција о ропству из 1926. године са Протоколом о изменама и допунама из 1953. године. Тим документом је трговина људима изричито одређена као међународни деликт односно као тешко међународно кривично дело. Легислативна активност у овој обла-

³⁶ Чејовић, Б., *Нав. дело*, 87.

³⁷ Чл. 9. Римског статута Међународног кривичног суда – „Елементи бића кривичног дела”.

сти је врло широка, јер су усвојене многе специјализоване међународне конвенције у овој области.

Анализом међународноправних докумената, која су обрађена у овом раду, у одељку међународноправних конвенција, као и у другим међународним документима, предвиђена је обавеза потписница тих међународних докумената да својим националним законодавствима предвиде мере ради сузбијања тог деликта.

Након што је дата дефиниција трговине људима, Протоколом о трговини људима као и Конвенцијом о транснационалном организованом криминалу, предвиђена је инкриминација организованог криминала, као широком спектру кривичних дела која врши организована група у циљу стицања профита, а трговина људима је један од облика тог криминала. Потписнице тих докумената су у обавези да кривично гоне учиниоце трговине људима, као и да им изричу врло високе казне за исто.

Међународноправним документима који се односе на трговину људима доста је широко постављена јурisdикција држава уговорница, како не би постојала могућност да починиоци трговине људима остану некажњени. Тим међународноправним документима одређена је обавеза потписница на сарадњу у кривичном гоњењу и кажњавању учинилаца овог деликта, укључујући и међународну кривичноправну помоћ.

На основу наведених елемената, произилази закључак да трговина људима има све елементе међународног кривичног дела.

4. ЗАБРАНА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА КАО *IUS COGENS* НОРМА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Латински термин *ius cogens* означава општеобавезно, принудно, неопозиво право од којег ниједна држава не може бити ослобођена. Ради се о оним кривичним делима чије кажњавање је обавезно у свим националним правним системима, без обзира да ли њихово законодавство то изричито предвиђа, па чак и без обзира да ли је односна држава у том правцу преузела међународну обавезу.

Савремено међународно право прихвата *ius cogens* као обавезну норму, али се поставља питање шта оно заиста представља. Неки правни писци изједначавају изворе *ius cogens* и обичајно међународно право, док други ту праве разлику. Мишљења су подељена и у погледу тога да ли овакав статус међународног кривичног дела пред националне правне системе представља *obligatio erga omnes* или само државама даје одређена права у погледу гоњења њихових извршилаца.³⁸

³⁸ Bassioni, Ch., *Нав. дело*, 198.

Иако постоје недоумице при одређивању овог појма, ипак постоје прилично одредиви показатељи према којима се може одредити *ius cogens* карактер одређеног међународног кривичног дела. Најчешће се наводе следеће карактеристике:

1. постојање међународног *opinio iuris* који препознаје ове злочине као део општег обичајног права;
2. употребљене формулације у одредбама међународних уговора које указују да је реч о кривичним делима која имају већи значај у међународном кривичном праву;
3. велики број држава који је ратификовао међународне инструменте који се односе на наведене злочине и
4. *ad hoc* међународни поступци који се воде против њихових извршилаца.³⁹

На основу наведених критеријума може се закључити да статус *ius cogens* злочина у међународном кривичном праву има ропство и установе сличне ропству, где спада и трговина људима. Иако је данас ропство у свом класичном облику као појава готово у потпуности искорењено, установе сличне њему⁴⁰ представљају све већи проблем савременог света. Да трговина људима има катактеристике *ius cogens* потврђује и постојање значајног броја међународних инструмената који забрањује ову појаву, а који су анализирани у овом раду.

Неки аутори поистовећују изворе *ius cogens* и обичајно међународно право, док други у том погледу праве разлику. Разликују се и мишљења у погледу тога да ли овакав статус међународног кривичног дела пред националним правним системима представља *obligato erga omnes* или само државама даје одређена права у погледу гоњења њихових извршилаца.⁴¹

4.1. Уговорни аспект норме о забрани трговине људима

Сам појам *ius cogens* норме налази основ у римском праву, односно у латинском термину који означава општеобавезно, принудно и неопозиво право, од којег ниједна држава не може бити ослобођена. Дужност држава да буду везане таквом нормом не заснива се само на обавези поштовања такве норме ако је садржана у националном законодавству. Везаност за такву норму не зависи од питања да ли је односна држава у том правцу преузела међународну обавезу.

³⁹ Исто, 168.

⁴⁰ То су, пре свега, трговина женама и децом у циљу сексуалне експлоатације, или држање у подређеном положају особа услед зависности од употребе наркотика.

⁴¹ Bassioni, Ch., *Нав. дело*, 168.

Наведене међународне конвенције, као мултилатерални уговори, садрже одредбе о забрани трговине људима. Међународни уговори од Бечког конгреса 1815. године постају доминантан инструмент развоја међународног права, уместо дотадашњег обичајног права. Тако се и међународна заједница оријентише на стварање свог права као *lex scripta*.⁴² Пошто међународна заједница нема супранационално законодавно тело, то се њена воља и свест изражава у тим мултилатералним уговорима.

Савесно испуњење обавеза из мултилатералних уговора, у међународном поретку се заснива на правилу *pacta sunt servanda*. То је позитивна норма општег међународног права, која има за циљ да обезбеди поштовање и извршење уговорних обавеза у доброј вери.⁴³ Како су чланице многих међународних конвенција прихватиле обавезу да својим националним законодавствима трговину људима третирају као кривично дело и да гоне починиоце истих, уз обавезу на међусобну сарадњу у тој области, јасно је да су чланице конвенција везане том нормом. Чланице конвенција за ту норму нису везане само по правном основу – *pacta sunt servanda*. Извршење уговорних обавеза државе заснивају и на етичком начелу, као вредносном атрибуту – *bona fides*.

Међународним конвенцијама се уређује и питање извршења преузетих обавеза те санкције за кршење истих. Санкције могу бити правне и моралне природе. Тим уговорима се најчешће установљавају контролни механизми у циљу провере извршавања тих уговора.⁴⁴ Тако пактови о правима човека и остали акти који се односе на људска права предвиђају периодично извештавање надлежних органа међународне заједнице о мерама предузетим на националном нивоу ради извршења уговора.

Општи интерес међународне заједнице да забрани трговину људима није у супротности са појединачним интересима држава. Отуда конституисање таквог општег односно универзалног интереса, у условима међузависности држава у очувању фундаменталних вредности, у које спада човекова слобода и право на живот, опредељују међународну заједницу, као релативно самосталан ентитет који може изразити општеобавезну норму. Отуда и међународни уговори који забрањују трговину људима представљају вољу претежне већине чланица међународне заједнице, којим се изражавају фундаментални ставови у погледу заштите основних људских права.

Поред бројности чланица међународне заједнице које су усвојиле међународне мултилатералне уговоре о забрани трговине људима, значајна

⁴² Крећа М., *Ајсолујино обавезујуће норме (ius cogens) у међународном јавном праву*, Научна књига, Београд, 1989, 75.

⁴³ Крећа, М., *Међународно јавно право*, ЈИП Службени гласник, Београд, 2009, 457.

⁴⁴ Тако је МОР овлашћена да предузме мере економског карактера против чланица које крше одредбе њеног Устава.

је и чињеница што су те конвенције прихваћене од репрезентативних и моћних група држава. Отуда ти уговори производе последице и ван странака тих уговора, те су њихови ефекти *erga omnes*.⁴⁵

Мултилатералним међународним уговорима о забрани трговине људима, чланице међународне заједнице, руководе се општим интересима хуманитарне природе, стварају фундаманталну норму каква је норма о забрани трговине људима. Наравно да је немогућ апсолутни консензус у међународној заједници о некој норми па и о забрани трговине људима. Довољно је што о забрани трговине људима постоји општи консензус међународне заједнице, као израз воље те заједнице.

Дејство *erga omnes* међународних уговора о забрани трговине људима заснива се и на чињеници да су ти уговори донети у општем интересу, да нису супротстављени интересима појединих субјеката међународног права, те се ради о уговорима у корист трећих. Ти мултилатерални уговори се темеље на начелима Повеље Уједињених нација⁴⁶ и на декларацијама⁴⁷ и пактовима⁴⁸ Уједињених нација, као општеприхваћеног а тиме и општеобавезујућег оквира ради остварења и заштите права човека. Те норме о људским правима које су негација трговине људима, јесу норме чија је основна карактеристика перемпторност, што значи да су когентне норме, јер се њима штите виши интереси међународне заједнице као целине.

Међународни мултилатерални уговори о забрани трговине људима не предвиђају стављања резерви на те уговоре, које би се односиле на предмет и циљ уговора, а и када су резерве предвиђене, оне се односе на *inter se* режим чланица, а не дира у садржај норме *ius cogens*. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, не предвиђена резерву за потписнице, изузимајући резерву која се односи на решавања спорова у вези са тумачењем и применом ове конвенције.⁴⁹ Такав случај је и са протоколима⁵⁰ на ту конвенцију. Резерву не предвиђа ни Конвенција о ропству ни њена Допунска конвенција и низ других међународних аката из области заштите људских права.⁵¹

⁴⁵ Крећа, М., *Међународно јавно право*, 77.

⁴⁶ Повеља УН (Преамбула, те чланови: 1, 13, 55, 56, 62. и 76).

⁴⁷ Универзална декларација о правима човека (преамбула, чл. 3) и Декларација о правима детета (Преамбула и чл. 1. и 2).

⁴⁸ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (Преамбула, те чланови: 3, 5, 6, 7, 13) и Међународни пакт о грађанским и политичким правима (Преамбула, те чланови: 8. ст. 2, 9, 11, 23. ст. 3, 24).

⁴⁹ Чл. 35. ст. 3. Конвенције.

⁵⁰ Чл. 15. ст. 3. I Протокола, те чл. 20. ст. 3. II Протокола.

⁵¹ Тако према чл. 28. ст. 2. Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, од 18. децембра 1979. године, утврђује да резерва која није спојива с предметом и циљевима ове конвенције није дозвољена.

Оцену карактера нормe мултилатералних уговора о забрани трговине људима, сагледаћемо из угла Конвенције о уговорном праву. Према тој конвенцији, перемпторна норма општег међународног права је норма прихваћена и призната од стране целокупне међународне заједнице, као норма од које није допуштено никакво одступање.⁵² Одредбу међународне заједнице као целине треба схватити као вољу претежне већине, а прихваћеност и признатост нормe подразумева да је то уговорна норма из мултилатералних уговора или пак норма међународног обичаја.

Конвенција о праву уговора не садржи листу когентних норми. У међународном праву нема хијерархије формалних извора међународног права. До когентног карактера нормe долази се на бази материјалног критеријума којег чине позитивна пракса држава у контексту интереса међународне заједнице као целине.⁵³ Основна карактеристика *ius cogens* норми је то да су исте перемпторне, што занчи апсолутно обавезне, да не трпе дерогацију и да изражавају безусловну заповест и да њима супротстављени режим не може имати правну снагу.

Међународноправне конвенције које смо поменули у овом раду, а које забрањују трговину људима, донете су у општем интересу међународне заједнице. Основ на којима почивају те конвенције представљају базичне принципе општег међународног права когентне природе. Отуда, са гледишта формалних извора међународног права – уговора, норма о забрани трговине људима је когентне природе.

4.2. Обичајноправни аспект нормe о забрани трговине људима

У претходном излагању истакли смо како се норма о забрани трговине људима сагледава у односу на писане изворе међународног права – мултилатералне уговоре. Сада ћемо сагледати да ли забрана трговине људима има своју основу у међународном обичају.

У навођењу међународних аката, који *exempli causa* представљају когентна правима међународног права, означена је и Универзална декларација о правима човека. Она је представљала почетак кодификације права човека, иако је по својој природи правно необавезујућа. Међутим, временом је ипак превагнуло схватање да је Декларација у скоро свим одредбама извор међународног права.⁵⁴ Такав карактер Декларације није везан за међународни уговор, већ за обичајна правила и општа правна начела ци-

⁵² Чл. 53. Конвенције о уговорном праву, *op. cit.*

⁵³ Крећа, М., *Међународно јавно право*, 470.

⁵⁴ Димитријевић, В., *Општи (међународни) стандарди људских права*, Зборник Правног факултета у Загребу, бр. 5–6/1989, 601.

вилизованих народа.⁵⁵ Тако је Декларација постала извор права на основу дуге и систематске праксе и односа чланица Уједињених нација према том документу, то је формирана и свест о њеној обавезности, чиме је створено обичајно право.⁵⁶ Тако је Декларација пресудно утицала на стварање других системских аката, одређујући њихов садржај. Кршење људских права кроз деликт трговине људима, крши се и обичајноправна норма когентне природе из ове Декларације.

Бројност међународних докумената који говоре о забрани трговине људима, као и бројност држава које су прихватиле те документе, а све повезано са дуготрајном и систематском праксом држава да инкриминишу трговину људима, да гоне и кажњавају њихове починиоце, рађа подлогу за обичајноправну норму да је забрана трговине људима општеобавезна норма и као таква норма когентне природе. Тако долазимо до правог карактера норме о забрани трговине људима, како са аспекта међународног уговорног права, тако и са аспекта међународног обичаја. Ако је пракса материјална подлога обичају, а та пракса не може постојати без сагласја са постојећом нормом *ius cogens*, онда се несумњиво може констатовати да је забрана трговине људима по својој бити перемпторног карактера те је то и чини нормом *ius cogens*.

4.3. Интермедијарни карактер норме о забрани трговине људима

У ситуацији када нема хијерархије међународноправних извора когентне норме, оптималну комбинацију налазимо у интеракцији постојећих формалних извора права – уговора, обичаја и резолуција Уједињених нација и других међународних организација.

Тако је норма о забрани трговине људима настала као допринос наведених извора права, те је постала интермедијарна или мешовита норма. Налазећи свој основ у наведеним изворима права, норма о забрани трговине људима попримила је своје специфичности. Та норма, као принцип обичајног права, отелотворена је у више међународних уговора тако да има конвенционалну снагу за чланице закључених мултилатералних уговора док је исти на снази.⁵⁷ Међутим, та норма постаје обавезна и за друге државе као норма обичајног права. Са друге стране, поступном кодификацијом формалних извора међународног права, уговорне норме, бивају

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Милојевић, М., *Свеопшта декларација о људским правима и њен значај*, ЈРМП бр. 2–3/1965, 222.

⁵⁷ Крећа, М., *Апсолутно обавезујуће норме (ius cogens) у међународном јавном праву*, 85.

прихваћене од стране осталих држава, кроз дугу и систематску праксу, чиме се успоставља обичајно правило. Протеком времена обичајна правила бивају укључена у међународне уговоре, чиме губе свој искључиви обичајни карактер, те уз извесну модификацију постају мешовите нормe. Једна од тих мешовитих – интермедијарних норми је и норма о забрани трговине људима. Такав њен карактер у погледу извора којим је одређена, не умањује већ само потврђује њену перемпторност а тиме и чињеницу да је то норма *ius cogens*.

4.4. Трговина људима као облик транснационалног организованог криминала

Трговина људима се сматра обликом транснационалног организованог криминала, како са гледишта многих правних аутора, тако и са гледишта међународних и националних правних докумената.

Како је трговина људима антисоцијална појава, која прелази националне границе, којом се повређују права човека утврђена релевантним међународним документима, тај деликт има карактер транснационалног организованог криминалитета.⁵⁸

Друштвена опасност од ове појаве је изузетно велика. Учиниоци овог деликта се повезују са актерима других облика организованог криминала који имају међународни опсег (наркодилери, шверцери оружја, прање новца и др.), као и са појединим облицима социјалне патологије (проституција, педофилија и сл.). Тиме овај феномен има све карактеристике које имају и други облици транснационалног организованог криминала са којима се преплићу.⁵⁹

За трговину људима, као и за остале облике организованог криминала, карактеристично је стицање противправне имовинске користи.⁶⁰ Поред тога, тим деликтом његови извршиоци, најчешће организоване криминалне групе, јачају свој положај, проширују „тржиште”, шире свој утицај и јачају своју криминалну организацију. Како се и овим деликтом настоји прикрити нелегално стечено порекло добити, то је у основи трговине људима и прање новца, што је карактеристика свих облика транснационалног организованог криминала.⁶¹

⁵⁸ А. Bossard, став бившег Генералног секретара Интерпола (у књизи: *Транснационални злочин и кривично право*, Чикаго, 1990. – превод на српски језик).

⁵⁹ Бошковић, М., *Транснационални организовани криминалитети*, Полицијска академија, Београд, 2003, 161.

⁶⁰ Шкулић, М., *Организовани криминалитети*, Досије, Београд 2003, 123.

⁶¹ О прању новца је расправљала и Генерална скупштина Интерпола 1995. године, када је дата и дефиниција прања новца.

И према начину, средствима, којима се врши овај деликт, трговина људима се може сматрати обликом транснационалног организованог криминала.⁶² Један од тих начина је и отмица, којом се жртви не само ограничава слобода одлучивања, већ и слобода кретања. Циљ отмице није само лишење слободе другог лица, већ изнуђивање неке користи или чињења односно нечињења. С обзиром на начин извршења овог деликта и његов циљ, трговина људима се сматра типичним обликом организованог криминалитета.⁶³

Трговина људима, као и други облици организованог криминалитета, структурално обухвата друге форме криминалитета кроз коришћење разних сектора и сфера илегалне економије, инфилтрирајући се у привредни и политичко-административни сектор.⁶⁴

Трговина људима представља облик транснационалног криминалитета и на основу критеријума утврђених ставовима релевантних међународних организација.⁶⁵ Како је трговина људима криминална делатност коју предузима група која делује дужи временски период, а иста се врши у циљу стицања добити, уз примену разних облика застрашивања и насиља, то се ради о облику транснационалног организованог криминала.

Трговином људима се повређују норме међународног права, како уговорног тако и обичајног карактера, што ту делатност чини противправном, која повлачи одговорност њених починилаца. Тако је трговина људима облик транснационалног организованог криминала и према Конвенцији Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета. Посебно је трговина људима третирана обликом организованог криминала Протоколом за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњује Конвенцију уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета и који дефинише трговину људским бићима.

Многи национални прописи трговину људима третирају обликом организованог криминала. Тако и српски национални прописи,⁶⁶ трговину људима третирају обликом организованог криминала, о чему ће бити више речи у одељку овог рада о националним прописима Републике Србије у сузбијању трговине људима.

⁶² Шкулић, М., *Организовани криминалитети*, 140.

⁶³ *Исто*, 162.

⁶⁴ Стојановић, З., *Организоване форме криминалитета*, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, бр. 5/1990, 62.

⁶⁵ *Уједињеник о организованом криминалитету* који је саставио Одбор стручњака за кривично право и криминолошке аспекте за 1998. годину.

⁶⁶ То су: Национална стратегија за борбу против трговине људима и Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела.

Анализом свих карактеристика транснационалног организованог криминалитета из претходних тачака овог поглавља, несумњиво се може утврдити да се оне односе и на трговину људима, те следи закључак да је овај деликт један од облика тог криминалитета.

5. ТРГОВИНА ЉУДИМА У ПРОПИСИМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

5.1. Утицај међународног права на националне прописе

Међународно право не уређује питање примене својих правила на државној територији.⁶⁷ Држава се не може позвати на своје унутрашње право да би избегла извршење својих међународних обавеза. Међународне обавезе се стварају међународним правом и важећим уговорима.

Према Бечкој конвенцији о праву међународних уговора, међународни уговор је „међународни споразум закључен писмено између држава и који је регулисан међународним правом, било да је садржан у једном инструменту или у два или више инструмената међусобно повезаних, без обзира на његов посебан назив”.⁶⁸ Уговорне стране морају испуњавати уговорне обавезе сходно начелу *pacta sunt servanda*.

Република Србија је преузела значајне међународне обавезе у области спречавања трговине људима. Те обавезе произилазе прихватањем и потврђивањем Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и њених допуњујућих протокола,⁶⁹ као и потврђивањем Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима.⁷⁰ Да би одговорила обавезама из тих и других међународноправних докумената, наша држава је приступила изградњи адекватног правног и институционалног оквира.

Примена правила међународног права регулише се националним прописима. Та примена се регулише кроз решење два питања. Прво питање се тиче односа националног и међународног права. Друго питање регулише повезивање националног и међународног права.⁷¹

⁶⁷ Крећа, М., *Међународно јавно право*, 67.

⁶⁸ Чл. 2. т. 1а) Бечке конвенције о уговорном праву, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 30/72.

⁶⁹ Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом.

⁷⁰ Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 19/2009.

⁷¹ Крећа, М., *Међународно јавно право*, 68.

Устав Републике Србије даје одговор на однос међународног и националног права. Њиме се општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори сматрају саставним деловима правног поретка Републике Србије.⁷² Поред тога, Уставом се јемче и непосредно примењују људска и мањинска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима.⁷³ Тиме се наш уставотворац определио за систем адопције⁷⁴, признајући правну снагу правила међународног права нормом унутрашњег права. Овај став се потврђује и опредељењем нашег уставотворца, да се одредбе о људским правима тумаче у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно међународним стандардима и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење.⁷⁵

Поред овог начина односно технике повезивања међународног и националног права, наш законодавац познаје и технику трансформације⁷⁶ нормe међународног права. То је случај када норми међународног права недостају инструменти за предузимање санкције. У првом реду се то односи на кривична дела, која се одређују међународним правом, која се инкорпоришу у национална кривична законодавства која им обезбеђују санкцију.

Полазећи од ових начина примене односно повезивања међународног и националног права у овој области, Република Србија је донела одговарајуће прописе у вези са трговином људима. Они се могу сврстати у две групе. Први су политичкоправна документа, а други су законски прописи.

5.2. Правно-политичка документа Републике Србије против трговине људима

5.2.1. Устав Републике Србије

Устав, као највиши правно-политички акт, садржи одредбе о забрани трговине људима. Те одредбе су смештене у нормативном делу који се односи на људска права и слободе.⁷⁷ Тим актом се гарантују и непосредно

⁷² Чл. 16. ст. 2. Устава Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

⁷³ *Исто*, чл. 18. ст. 2.

⁷⁴ Адопција је техника повезивања међународног и националног права, признавањем правила међународног права нормом унутрашњег права, путем устава или закона, без промене адресата и садржине правила.

⁷⁵ Устав Републике Србије, чл. 18. ст. 3.

⁷⁶ Трансформација је техника повезивања међународног и националног права, када се правила из међународног права, променом адресата и садржине, инкорпоришу у национални пропис.

⁷⁷ Устав Републике Србије, *op. cit.* део други, т. 2.

примењују људска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима, што смо истакли у претходном излагању. Устав забрањује ропство, положај сличан ропству и принудни рад.⁷⁸ Њиме се изричито забрањује сваки облик трговине људима.⁷⁹

Поред забране трговине људима, Устав гарантује судску заштиту сваком коме је повређено неко људско право. Сваком се гарантују живот, слобода и физички и психички интегритет. Тиме су постављене нормативне основе за борбу против трговине људима. Те нормативне основе се даље разрађују другим политичким и правним актима.

5.2.2. Национална стратегија за борбу против организованог криминала

Овај правно-политички акт⁸⁰ донела је Влада Републике Србије и представља стратегијски документ за развијање националних капацитета у борби против свих облика организованог криминала. Њоме се дефинишу стратегијски циљеви као и улога и одговорност државних органа за имплементацију тог документа ради ефикасне борбе против организованог криминала. Стратегијом се утврђује нормативно-правни и институционални оквир, те капацитети и средства за борбу против организованог криминала.

Вредности на којима се заснива Стратегија су поштовање основних људских права и слобода као и националних и међународних стандарда.⁸¹ Развијање проактивног приступа у борби против организованог криминала и хармонизација националног законодавства са међународним стандардима у тој борби, уз јачање сарадње на националном, регионалном и међународном нивоу, утврђени су као основни циљеви Стратегије.⁸²

Овим документом дата је одредница појма организованог криминала као и организоване криминалне групе.⁸³ Стратегијом је утврђено да је ак-

⁷⁸ *Исто*, чл. 26.

⁷⁹ Чл. 26. ст. 2. Устава Републике Србије гласи: „Сваки облик трговине људима је забрањен.”

⁸⁰ Национална стратегија за борбу против организованог криминала, *Службени гласник РС*, бр. 23/2009.

⁸¹ Т. 1.2. Стратегије.

⁸² Т. 1.4. Стратегије.

⁸³ Тако се т. 2.1. ст. 2. Стратегије одређује да организовани криминал представља вршење кривичних дела од стране организоване групе или њених припадника. Под организованом групом се подразумева група од три и више лица, која постоје одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи.

тивност организованог криминала у Републици Србији, претња по националну безбедност земље.

Стратегијом су утврђени појавни облици организованог криминала у Републици Србији. Као облик организованог криминала наведена је и трговина људима.⁸⁴ Наша земља је означена не само као земља транзита или одредишта, већ и као земља порекла жртава трговине људима. Наведено је да се Република Србија налази у центру транзитних рута сродних друштвених појава трговини људима, каве су илегалне миграције људи и кријумчарење домаћих и страних држављана. Њоме су одређени и фактори који погодују развоју организованог криминала, па самим тим и трговине људима, као што су: геотранзитни положај земље, генерално осиромашење нације, транзициони процеси у структури власништва, непримењивање прописа и друго.⁸⁵ Како је Стратегија у вредносном смислу заснована на поштовању националних и међународних стандарда, то је она утемељена на билатералним и мултилатералним уговорима као и на другим правним актима усвојеним до дана ступања на снагу ове стратегије. Тиме је успостављен законски оквир за борбу против организованог криминала, а самим тим и за борбу против трговине људима као његовог појавног облика, усклађен са релевантним међународним стандардима.⁸⁶

Стратегија утврђује да су грађани главни објект њене заштите, а самим тим и њен актер. Тиме се пружа могућност да се тим документом развије свест грађана о значају последица организованог криминала, а тиме и о трговини људима. Посебно место дато је нормативно-правним мерама у борби против организованог криминала, како би се кроз јединствену законску дефиницију организованог криминала постигла усклађеност са европским и међународним критеријумима ради веће ефикасности у борби против те појаве.⁸⁷ Доношењем овог документа, постављени су стратешки циљеви чија реализација је планирана кроз различите активности које су представљене у Националном плану акције против трговине људима.

⁸⁴ Т. 2.1. ст. 7. Стратегије, као појавне облике организованог криминала у Републици Србији означени су: трговина наркотицима, изнуде, отмице, уцене, **трговина људима**, кријумчарење људи, корупција, прање новца, злоупотреба службеног положаја, фалсификовање новца и других средстава плаћања, проституција, трговина оружјем и експлозивним материјама, међународно кријумчарење возила, кријумчарење акцизне робе и високо-технолошки криминал.

⁸⁵ Т. 2.2. Стратегије.

⁸⁶ Т. 3.1. ст. 1. и 2. Стратегије.

⁸⁷ Т. 4. Стратегије.

5.2.3. Стратегија борбе против трговине људима

Овај политичко-правни документ⁸⁸ који је донела је Влада Републике Србије, израђен је према Смерницама за националне планове акције Пакта стабилности⁸⁹ и у складу са Програмом за израду и реализацију свеобухватног националног одговора на проблем трговине људима, припремљеног од стране међународног центра за развој миграционе политике (ICMPD).

Стратегија се састоји од низа мера и активности које треба предузети у циљу правовременог и свеобухватног одговора на проблем трговине људима, са посебним освртом на заштиту права жртава те трговине.

Овај документ је донет на основу ратификованих међународних конвенција, ради спречавања транснационалног организованог криминала. Држава има право избора конкретне примене Конвенције о транснационалном организованом криминалу, или путем непосредне примене стандарда међународног права или путем њиховог уграђивања у национално законодавство. Тако је трговина људима санкционисана у својим основним облицима кривичним законом, што је посебно обрађено у делу рада који се односи на законску регулативу овог проблема.

Стратегијом су одређени циљеви борбе против трговине људима, који су дефинисани кроз следеће области: институционални оквир, превенција, помоћ и заштита жртава, међународна сарадња и праћење примене механизма за борбу против трговине људима и евалуацију резултата. Предвиђен је и национални механизам за борбу против трговине људима,⁹⁰ који окупља релевантне актере, који унапређују постојећу сарадњу на сузбијању те трговине и помоћ жртвама исте.

5.3. Кривичноправни аспект трговине људима у Републици Србији

До 2003. године Република Србија у свом кривичном законодавству није предвиђала посебна кривична дела која би директно регулисала трговину људима. Тек прихватањем Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Допунског протокола о превенцији, сузбијању и кажњавању трговине људима, посебно женама и

⁸⁸ Стратегија борбе против трговине људима, *Службени гласник РС*, бр. 111/2006.

⁸⁹ Ове смернице се налазе на: <http://www.stabilitypact.org/trafficking/default.asp>, приступ: 20. 12. 2013.

⁹⁰ О националном механизму за борбу против трговине људима детаљније се говори у делу рада који се односи на борбу против трговине људима.

децом,⁹¹ наша земља се обавезала да национално законодавство усагласи са међународним стандардима и одредбама предвиђеним у тим актима. Република Србија је 2003. године у свом кривичном законодавству први пут предвидела кривично дело трговине људима као посебно кривично дело.⁹² Наша земља је 2005. године донела Кривични законик којим је, у глави XXXIV у групи кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, предвиђена нова инкриминација трговине људима, као посебно кривично дело.⁹³

Кривично дело трговине људима из чл. 388. Кривичног законика, има основни, посебни и четири тежа облика.

Основни облик овог кривичног дела постоји када неко уз примену силе или претње, довођењем у заблуду или држањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односно зависности или тешких прилика другог врбује, превози, пребацује, скрива и прима лица, предаје, продаје, купује, посредује у предаји или продаји, скрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или коришћења у оружаним сукобима.⁹⁴

Основни облик овог кривичног дела карактерише: радња извршења, начин извршења и циљ који се жели остварити.

Радња извршења је прописана алтернативно. Она може бити: врбовање, превозење, пребацавање, предаја, продаја, куповина, посредовање у продаји, сакривање или држање другог лица.

Врбовање подразумева подстрекавање пасивног субјекта било којом радњом која је подобна да код њега створи или учврсти одговарајућу одлуку да изврши ову инкриминацију. Оно се остварује указивањем на наводне добре стране пребацавања у другу земљу, бављења проституцијом или навођењем на друге радње које ће довести одређено лице да постане пасивни субјект овог кривичног дела.

Превозење представља транспортовање пасивног субјекта са једног на друго место.

⁹¹ Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Допунског протокола о превенцији, сузбијању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.

⁹² Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 39/2003, чл. 1116.

⁹³ Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, чл. 388.

⁹⁴ Чл. 388. ст. 1. Кривични законик Републике Србије, *оп. cit.*

Пребацивање означава омогућавање или обезбеђење илегалног уласка или изласка из једне земље. То у суштини значи обезбеђење или омогућавање илегалног преласка државне границе.

Предаја представља предузимање одређених активности којима се омогућава стављање пасивног субјекта на располагање другом лицу.

Продаја је отуђење пасивног субјекта уз одређену новчану или другу накнаду, а куповина је стицање права својине над пасивним субјектом уз одређену накнаду. Посредовање у продаји подразумева довођење у везу лица која су на одређени начин укључена у предају или продају пасивног субјекта. Код продаје, куповине и посредовања у предаји или продаји пасивног субјекта ради се о заснивању одређеног уговорног односа чији је предмет искључен из правног промета, те је исти ништав и не може имати правно дејство у смислу заснивања одређених права и обавеза.

Сакривање представља смештај и камуфлирање пасивног субјекта на погодном месту, које је непознато ширем кругу људи. Оно може бити извршено на различите начине.

Држање другог лица представља његово противправно лишење слободе, а пре свега слободе кретања пасивног субјекта. Том лицу се онемогућава да својом вољом промени место где се налази.

Начин извршења овог дела може се постићи: силом или претњом; довођењем у заблуду или држањем у заблуди; злоупотребом овлашћења, поверења односно зависности, тешких прилика другог; задржавање личних исправа; давањем или примањем новца или друге користи.

Сила је свака употреба физичке снаге или другог подобног средства којим се елиминише отпор пасивног субјекта како би се исти принудио на одређено понашање. Употреба хипнозе и омамљујућих средстава такође се сматра употребом силе. Сила мора бити одређеног интензитета, подобра да принуди пасивног субјекта на одређено понашање, што се процењује на основу физичког и психичког стања лица према коме се сила примењује.⁹⁵ Сила се примењује према пасивном субјекту или према њему блиским лицима.⁹⁶

Претња је стављање у изглед неког зла пасивном субјекту уколико не прихвати одређено понашање. Она треба да буде озбиљна и стварна, како би се њоме могла произвести последица дела.

Заблуда представља стварање погрешне представе код пасивног субјекта у односу на одређене чињенице које се односе на предузимање радње извршења. Одржавање у заблуди значи да се пасивни субјект већ

⁹⁵ Дело је могуће извршити применом апсолутне или компулзивне силе, посредне или непосредне.

⁹⁶ То су пре свега: деца, брачни друг, родитељи, браћа и сестре и др.

налазио у заблуди по питању тих чињеница, а учинилац кривичног дела код њега ту заблуду само учвршћује.

Злоупотреба овлашћења, поверења, односно зависности или тешких прилика другог, постојаће као радња извршења, ако је учинилац за њено остварење искористио то овлашћење, поверење, прилику или стање у којима се налази пасивни субјект.

Циљ који се жели постићи извршењем овог дела може бити: експлоатација рада; принудни рад; вршење кривичних дела; вршење проституције или друге врсте сексуалне експлоатације; просјачење; употреба у порнографске сврхе; успостављање ропског или њему сличног односа; одузимање органа или дела тела; коришћења у оружаним сукобима.

Извршилац овог дела може бити свако лице. Уколико се радња извршења остварује злоупотребом овлашћења, поверења или односа зависности, тада радњу може извршити само лице које поседује одговарајућа овлашћења или са којим пасивни субјект има однос поверења, или према коме се пасивни субјект налази у односу зависности. За кривичну одговорност учиниоца потребан је директан умишљај уз намеру да се предузимањем одређене радње извршења постигне неки или више од алтернативно постављених циљева (стицање неке користи, експлоатација рада пасивног субјекта и друго).

ЗАКЉУЧЦИ

Прву потпуну дефиницију појаве трговине људима дао је Протокол Уједињених нација за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, посебно женама и децом којим је допуњена Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала из Палерма. У дефинисању појма трговине људима, Протокол даје елементе те појаве. То су радња извршења, средство (начин) извршења и циљ. Радња извршења је алтернативно и широко постављена (врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица), као и средства односно начин извршења те радње (претња силом или употреба силе, отмица, превара, обмана, злоупотреба овлашћења или тешког положаја). То је учињено из разлога сложености ове појаве. Као циљ те трговине наводи се експлоатација људи. У погледу облика експлоатације наводе се само они облици који представљају минимум те експлоатације (сви облици сексуалне експлоатације, сви облици ропства или принудног рада и узимање органа). Овом дефиницијом само је дат оквир за регулисање односно дефинисање те појаве у националним прописима држава. Оваква дефиници-

ја је условила усклађивање националних прописа са овим међународно-правним документом и упоредно праћење и приказивање резултата борбе против те појаве на националном и међународном нивоу.

Трговина људима је специфична друштвена појава, односно појава *sui generis*. Таквом је чине њене карактеристике, које су резултат њених конститутивних елемената и њене природе. Пре свега, трговину људима карактерише противправност, јер је она забрањена бројним и релевантним правним документима, како међународног, тако и националног нивоа. Трговина људима има све карактеристике међународног кривичног дела. Како је трговина људима противправна и кажњива радња, то многа међународна документа предвиђају обавезу држава да ту радњу забрани и санкционише њиховог починиоца. Тим документима је предвиђена и међународна сарадња држава на том плану, укључујући и питање екстрадиције, како се не би десило да починиоци овог деликта остану некажњени.

Трговина људима има све елементе и обележје организованог криминалитета, без обзира да ли се иста одвија на националном или транснационалном нивоу. Као и други облици организованог криминалитета она је високопрофитна нелегална активност. Поред тога, трговина људима, као негација основних права човека, пре свега права на живот и слободу, супротна је међународноправним уговорним нормама, легислативног карактера. Међународноправни документи о забрани трговине људима су усвојени од већине држава међународне заједнице. Поред тога, ти документи су усвојени од репрезентативне већине као и од држава свих географских подручја међународне заједнице. Трговина људима је забрањена делатност и са становишта међународног обичајног права. Та обичајноправна норма своје покриће има у пракси судова националних држава, проистекле из уговорних норми међународног права. Трговина људима је злочин против човечности и као такав је предвиђен у корпусу злочина Римског статута Међународног суда правде. И актима релевантних међународних организација, како универзалног тако и регионалног нивоа, забрањена је трговина људима. Отуда је норма о забрани трговине људима норма *ius cogens* карактера.

Република Србија је својим националним прописима регулисала однос према трговини људима. Забрану трговине људима Република Србија је уградила у уставну норму. Својим националним кривичним законодавством Република Србија је трговину људима одредила као кривично дело.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, С., Крећа, М., *Међународно јавно право*, Правни факултет у Београду, Службени гласник, 2008.
- Bassioni, Ch., *International Criminal Law*, New York, 1999.
- Бошковић, М., *Транснационални организовани криминалијетей*, Полицијска академија, Београд, 2003.
- Димитријевић, В., *Ојшйи (међународни) сйандарди људских йрава*, Зборник Правног факултета у Загребу, бр. 5–6/1989, 601.
- Игњатовић, Ђ., *Криминолођија*, Правни факултет, Београд, 2010.
- Камбовски, В., *Примена суйранационалних норми Међународној казненој йрава*, Саветовање „Релевантна питања Међународног кривичног права”, Тара, 2003, 261.
- Јовашевић, Д., *Лексикон кривичној йрава*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Крећа, М., *Међународно јавно право*, ЈИП Службени гласник, Београд, 2009.
- Крећа, М., *Айсолујино обавезујуће норме (Jus cogens) у међународном јавном йраву*, Научна књига, Београд, 1989.
- Мајић, М., *Примена међународној кривичној йрава у националним йравним сйстемима*, Београд, 2009.
- Марковић, М., *Међународна кривична дела и развој међународној кривичној йрава*, ЈРМП, бр. 1/1972, (1–6)
- Милојевић, М., *Свеојшййа декларација о људским йравима и њен значај*, ЈРМП бр. 2–3/1965, 221–222.
- Милутиновић, М., *Криминолођија*, Савремена администрација, Београд, 1990.
- Стојановић, З., *Организоване форме криминалијетейа*, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, бр. 5/1990.
- Стојановић, З., *Кривично право – йосебни део*, Службени гласник, Београд, 2000.
- Стојановић, З., *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд, 2008.
- Тахировић, Ј., *Кривично право. Ојшйи део*, Београд, 1961.
- Чејовић, Б., *Међународно кривично право*, Досије, Београд, 2006.
- Шкулић, М., *Организовани криминалијетей*, Досије, Београд 2003.
- Шкулић, М., *Облици учесйивовања у осйварењу кривичној дела – (са)извршилатйиво и саучеснишйиво у Римском сйаиуууу*, Саветовање Удружења за међународно кривично право, „Примена међународног кривичног права у националним законодавствима”, Тара, 2005.

Међународни документи

- Конвенција о ропству, *Службене новине Краљевине Јуџославије*, бр. 234-ХСVII/29.
- Римски статут Међународног кривичног суда, *Службени гласник РС*, бр. 5/2001.
- Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунски Протокол, *Службени лист СРЈ – Међународни уђовори*, бр. 6/2001.

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист CPJ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.

Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени лист CPJ – Међународни уговори*, бр. 19/2009.

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, *Службени лист CPJ – Међународни уговори*, бр. 1/2010.

Национални прописи

Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

Стратегија борбе против трговине људима, *Службени гласник РС*, бр. 111/2006.

Национална стратегија за борбу против организованог криминала, *Службени гласник РС*, бр. 23/2009.

Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/05; 88/05; 107/05; 72/09; 111/09; 121/12, 104/13.

SPECIFIC FEATURES OF INTERNATIONAL PROVISIONS ON PROHIBITION OF TRAFFICKING IN PERSONS

*Bajo M. Cmiljanić LL.M., attorney at law
in Belgrade*

S u m m a r y

Although the United Nations Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children Supplementing United Nations Convention against Transnational Organized Crime, first gave a full definition of trafficking in persons, this phenomenon is not completely explored and defined.

Beside elements of this social concept which are included in the afore-said definition of that international legal document, it is necessary to underline specific features of that crime. The trafficking in persons represents both the form of organized crime and international crime. This crime infringes many international legal documents.

The aim of this paper is to point to the legal nature of international legal provision that prohibits trafficking in persons.

Keywords: trafficking in persons, organized crime, international crime, peremptory norm

Radmila Milenković,
student doktorskih studija

NAKNADA ŠTETE U SLUČAJU SMRTI ILI POVREDE KUĆNOG LJUBIMCA*

SAŽETAK: Cilj ovog rada je da se razmotre pravne mogućnosti vlasnika da od lica koje je prouzrokovalo smrt kućnog ljubimca ostvari pravo na naknadu štete u iznosu koji prelazi tržišnu cenu životinje. Činjenica je da mešanci, pa čak i rasni kućni ljubimci imaju malu ili nikakvu tržišnu vrednost. Da bi se uopšte govorilo o šteti, potrebno je da postoji umanjenje u nečijoj imovini. Međutim, ako se radi o životinji koja nema tržišnu vrednost, da li to znači da ubistvo takve životinje ne predstavlja štetu za vlasnika? Potvrđan odgovor na ovo pitanje odgovara klasičnoj koncepciji građanskog prava, iako je duboko nepravičan. U radu će najpre ukratko biti reči o pravnom položaju životinja u građanskom pravu. Zatim će se razmotriti slučajevi naknade materijalne štete vlasniku zbog smrti ili povrede kućnog ljubimca. Težište rada je na analizi osnova da se vlasniku prizna naknada štete u iznosu koji je veći od tržišne vrednosti kućnog ljubimca i to u vidu naknade afekcione vrednosti.

Ključne reči: naknada štete, kućni ljubimci, afekciona vrednost, zaštita životinja

1. UVODNA RAZMATRANJA

U okviru kategorije domaćih životinja kućni ljubimci imaju poseban status jer se čuvaju bez namere ostvarivanja prihoda (ili je namera ostvarivanja prihoda od drugorazrednog značaja za vlasnika, npr. prodaja rasnih štenaca ili

* Rad primljen: 14. 4. 2015. godine.

mačića nakon okota). Ovakav status je uzrokovan emotivnom vezom koja se javlja između životinje i čoveka i koja često može biti tako jaka da se životinja tretira kao član porodice, najbolji drug i prijatelj.

Poseban položaj kućnih ljubimaca priznat je, kako nacionalnim propisima, tako i na međunarodnom nivou. Zakonom o dobrobiti životinja Republike Srbije, propisano je da se kućnim ljubimcem smatra svaka životinja koja se drži radi druženja.¹ Evropska Konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca² definiše kućnog ljubimca kao svaku životinju koju čovek drži ili namerava da drži naročito u svom domaćinstvu radi vlastitog uživanja i druženja.³

Krivični zakonik Republike Srbije štiti životinje, pa i kućne ljubimce od protivpravnog ubijanja, povređivanja, mučenja, zlostavljanja ili njihovog korišćenja u borbama,⁴ pri čemu zlostavljanje životinja predstavlja i prekršaj po osnovu Zakona o dobrobiti životinja.⁵ Dok krivično i prekršajno pravo štite samu životinju (životinja bilo divlja ili domaća je zaštitni objekt), građansko pravo ne štiti same životinje već, isključivo, vlasnika životinje. Lice koje je prouzrokovalo smrt ili povredu životinje je građanskopravno odgovorno prema vlasniku životinje, nezavisno od postojanja krivičnog dela, odn. prekršaja, te će biti obavezano da mu nadoknadi materijalnu štetu ukoliko su ispunjeni zakonski uslovi. Slučajevi naknade materijalne štete su u sudskoj praksi česti kada se radi o smrti stoke.

Situacija je, ipak, drugačija kada se radi o smrti kućnih ljubimaca. Gubitak kućnog ljubimca nekad uključuje i materijalni gubitak (npr. smrt trkačkog konja ili rasnog psa sa poznatim rodoslovom odn. pedigreom), a nekad materijalnog gubitka nema ili je on minimalan kada se radi o životinji koja nema nikakvu ili ima malu tržišnu vrednost. Međutim, vlasnik životinje njihovu smrt može da doživi veoma emotivno.

¹ Čl. 5. t. 26. Zakona o dobrobiti životinja (*Službeni glasnik RS*, 41/2009).

² U okviru Saveta Evrope doneta je Evropska konvencija o zaštiti kućnih ljubimaca (European Convention for the Protection of Pet Animals) iz 1987. godine koja postavlja minimalne standarde od značaja za dobrobit životinja za sve države članice u pogledu držanja, čuvanja i zaštite kućnih ljubimaca koju je Republika Srbija ratifikovala 2010. godine. *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010).

³ Čl. 1. st. 1. Evropske konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca.

⁴ Čl. 269. Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014). Osnovni oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja čini lice koje kršeći propise ubije, muči ili povredi životinju. Prvi teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je usled preduzimanja radnje izvršenja osnovnog oblika došlo do ubijanja, mučenja ili povređivanja većeg broja životinja, ili ako je delo učinjeno u odnosu na životinju koja pripada posebno zaštićenim životinjskim vrstama. Drugi teži oblik ovog krivičnog dela, koji čini lice koje iz koristoljublja organizuje, finansira ili je domaćin borbe između životinja iste ili različite vrste, ili lice koje organizuje ili učestvuje u kladenju na ovakvim borbama.

⁵ Čl. 82. do 85. Zakona o dobrobiti životinja.

Iako su slučajevi ubistava tuđih kućnih ljubimaca prilično česti, vlasnici često odustaju od bilo kakvog postupka prema odgovornom licu. U Srbiji se trenutno tek afirmišu kao postupci za zaštitu životinja krivični i prekršajni postupak, dok građanskopravna zaštita (osim naknade materijalne štete) izostaje jer se životinje u građanskom pravu⁶ isto tretiraju poslednjih nekoliko vekova i imaju status pokretne stvari.⁷

Ipak, izjednačavanje položaja životinja sa položajem pokretnih stvari je koncepcija koja se polako napušta.⁸ Za razliku od drugih stvari sa kojima vlasnik može slobodno raspolagati (uništiti ih, spaliti, baciti), ovo pravo vlasnika je ograničeno kada su predmet prava svojine životinje. Promene u zakonodavstvu koje su nastupile poslednjih godina, ograničavaju pravo svojine vlasnika na životinjama, jer ovim delom „svoje imovine” vlasnik mora da postupa u skladu sa Zakonom o dobrobiti životinja. Dakle, životinje u građanskom pravu i dalje imaju položaj stvari, ali na kojima je pravo svojine ograničeno u skladu sa važećim zakonskim propisima. Uz to, položaj kućnih ljubimaca je posebno specifičan upravo zbog specijalnog odnosa koji postoji između njega i vlasnika, stoga i Zakon o izvršenju i obezbeđenju od izvršenja izuzima kućne ljubimce.⁹

2. PRAVO NA NAKNADU MATERIJALNE ŠTETE

Na osnovu svega prethodno navedenog zaključuje se da životinje i dalje u građanskom pravu, pored sve svoje specifičnosti, predstavljaju objekte prava i čine imovinu subjekta prava – odn. fizičkih ili pravnih lica.

Stoga, povreda i smrt životinje koja je u vlasništvu nekog lica za građansko pravo predstavlja materijalnu štetu u imovini vlasnika životinje. Ovakvo

⁶ Više o pravnom statusu životinja: R. Jotanović, *Pravni status životinja u građanskom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, 2014, 101–124.

⁷ Pitanje životinja u građanskopravnoj literaturi je najviše razmatrano sa aspekta odgovornosti za pričinjenu štetu. Vlasnik životinje odgovora za štetu koju pričinu životinja po pravilima o objektivnoj odgovornosti, budući da se životinje posmatraju kao opasne stvari.

⁸ Iako srpsko građansko pravo životinjama nije oduzelo status stvari, mnoga uporedna prava sa sličnom zakonskom formulacijom priznaju da životinje nisu stvari, da ih štite posebni zakoni, ali se na njih primenjuju propisi koji se odnose na stvari ukoliko nije nešto drugo određeno. (§ 90a Nemačkog građanskog zakonika, § 285a Austrijskog opšteg građanskog zakonika, čl. 641a Švajcarskog građanskog zakonika, čl. 6. st. 7. Zakona o stvarnim pravima Republike Srpske).

U drugim pravnim sistemima sudskom praksom je priznato da životinje nisu stvari (npr. SAD). Videti slučaj: *Corso v. Crawford Dog and Cat Hospital*, 97 Misc. 2d 530; 415 N.Y.S.2d 182 (1979). Preuzeto sa sajta www.animallaw.info.

⁹ Čl. 82. t. 6. Zakona o izvršenju i obezbeđenju *Službeni glasnik RS*, br. 31/2011, 99/2011 – dr. zakon, 109/2013 – odluka US i 55/2014.

shvatanje prihvatila je i sudska praksa.¹⁰ Ukoliko je smrt životinje prouzrokovana štetnom radnjom, štetu će nadoknaditi lice koje je po opštim pravilima o odgovornosti u obavezi da nadoknadi pretrpljenu štetu. Od ove obaveze štetnik se može osloboditi samo ukoliko postoje okolnosti koje isključuju njegovu krivicu (ako odgovara po osnovu krivice) ili ako se radi o objektivnoj odgovornosti, okolnosti koje isključuju odgovornost shodno čl. 177. ZOO.¹¹

Materijalna šteta se može manifestovati kao obična šteta i izmakla korist.

Običnu štetu čine tržišna odn. prometna vrednost životinje kao i eventualni troškovi lečenja životinje. Kada je reč o odmeravanju obične štete, ona se vrši prema objektivnom merilu, odnosno prema prometnoj vrednosti oštećene ili uništene stvari. Sud dosuđuje naknadu prema vrednosti koju na tržištu ima stvar iste vrste i istog kvaliteta kao ona koja je uništena ili oštećena i to prema cenama u vreme donošenja sudske odluke. Kada su u pitanju životinje, prometna cena je cena za koju se životinja može kupiti na tržištu. Ona zavisi od vrste životinje, rase, zdravstvenog stanja, starosti, određenih karakteristika životinje, pola, dresure. Kod pasa, mačaka ili konja priznato poreklo (pedigre) povećava cenu. Ako je životinja pretrpela povredu onda šteta predstavlja razliku između vrednosti životinje pre i posle povređivanja (npr. pas koji je išao na izložbe posle povrede počne da hramlje). Ako se radi o smrti nekog grla stoke onda se šteta računa prema ceni mesa te životinje. Dakle, naknada materijalne štete i to kada je u pitanju obična šteta, obračunava se na isti način i po istim principima na kojima se obračunava naknada štete za stvari.

Pravo na naknadu materijalne štete obuhvata i naknadu troškova lečenja životinje koji ne bi bili učinjeni da nije bilo povrede bez obzira na to da li je povreda praćena smrću životinje ili ne. To su, pre svega, veterinarski troškovi učinjeni sa namerom da se pomogne životinji, zatim kupovina lekova i drugih medicinskih sredstava.

U vezi sa troškovima lečenja životinja javlja se problem u slučaju kućnih ljubimaca, kod kojih često troškovi lečenja iznose mnogo više od vrednosti same životinje. Naime, ukoliko se radi o stvarima, šteta na njima se nadoknauđuje u iznosu koji je potreban da se stvar opravi tako da se ponovo dovede u

¹⁰ „Domaća životinja se upodobljava pokretnoj stvari koja u određenim okolnostima može biti i opasna stvar. Međutim, u konkretnom slučaju tužiocjev pas nije delovao kao opasna stvar, budući da prema utvrđenom činjeničnom stanju nije napadao tuženikove domaće životinje, niti je od toga pretila opasnost, pa stoga tuženik nije bio ovlašćen da tužiocjevog psa ubije, pa je prvostepeni sud pravilno primenio materijalno pravo kada je tuženika obavezao na naknadu štete na osnovu čl. 154. st. 1. i čl. 185. Zakona o obligacionim odnosima. Kada je reč o visini štete ona je pravilno utvrđena na osnovu nalaza i mišljenja veštaka, iz aprila 2001. godine, pri čemu tužiocu pripada kamata na ovaj iznos počev od dana utvrđenja visine ove štete (od dana kada je veštak usmeno saslušan na glavnoj raspravi).” Presuda Okružnog suda u Valjevu, Gž. 170/2006 od 27. 1. 2006. godine – preuzeta iz elektronske pravne baze Paragraf Lex.

¹¹ Zakon o obligacionim odnosima (*Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja).

stanje pre oštećenja. Međutim, ukoliko troškovi opravke iznose više od vrednosti same stvari, onda se nadoknađuje vrednost stvari i to u iznosu koji je potreban da se stvar sličnih svojstava nabavi na tržištu. Analogno sa navedenim, da li to znači da vlasnik kućnog ljubimca nema pravo na naknadu troškova lečenja zato što iznos troškova prevazilazi vrednost životinje?

Ovaj problem je uočen u Nemačkoj, pa je Nemački građanski zakonik nakon noveliranja 2002. godine priznao vlasniku povređene životinje pravo na naknadu troškova lečenja od lica odgovornog za štetu i onda kada ti troškovi u velikoj meri prevazilaze vrednost životinje,¹² mada je ovakvo shvatanje prihvatila nemačka sudska praksa još pre noveliranja nemačkog Građanskog zakonika. U jednom slučaju iz nemačke sudske prakse pas je napao mačku i odgrizao joj prednju šapu. Sud je našao da je vlasnik psa dužan da vlasniku mačke nadoknadi vetrinarske troškove koje je ovaj imao. Sud je prihvatio da u slučaju povrede životinja, iznos naknade štete može biti viši od tržišne vrednosti životinje i to zbog specifičnog odnosa čoveka i njegovog kućnog ljubimca. Ipak, sud je ograničio taj iznos za životinje koje nemaju objektivnu tržišnu vrednost na 3.000 nemačkih maraka.¹³ U drugom slučaju, sud je, takođe, našao da su troškovi lečenja povređene životinje primereni i onda kada su mnogo veći od vrednosti životinje. Za psa koji je vredeo između 500 i 1.000 nemačkih maraka, sud je našao da je gornja granica naknade tih troškova 10.000 maraka.¹⁴

U Švajcarskoj je od 2003. godine priznato pravo vlasnicima na naknadu štete na ime razumnih troškova lečenja životinje i onda kada vrednost ovih troškova prevazilazi vrednost životinje. Ova odredba se odnosi samo na kućne ljubimce, tj. na one životinje koje se ne čuvaju radi ostvarivanja prihoda.¹⁵

Austrijski građanski zakonik, takođe, propisuje da ako životinja bude povređena, razumni vlasnik životinje ima pravo na naknadu troškova lečenja ili pokušano lečenja od štetnika i onda kada ovi troškovi prevazilaze vrednost životinje.¹⁶ Primena ovog člana nije ograničena samo na kućne ljubimce kao u slučaju švajcarskog prava. Austrijski Vrhovni sud je istakao da se uspostavljanje predašnjeg stanja (naturalna restitucija) kod životinja vrši preduzimanjem potrebnog lečenja na račun odgovornog lica za štetu.¹⁷

¹² § 251 st. 2. Nemačkog građanskog zakonika.

¹³ Landgericht Bielefeld, 1997-05-15 22 S 13/97. Primer preuzet sa sajta <http://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=LG%20Bielefeld&Datum=15.05.1997&Aktenzeichen=22%20S%2013/97>.

¹⁴ Landgericht Mannheim, Az.: 20 S 127/94; Primer preuzet sa sajta: <http://www.tierschutzverein-freudenstadt.de/>

¹⁵ Čl. 42 st. 3. Švajcarskog zakona o obligacijama.

¹⁶ § 1332a Austrijskog opšteg građanskog zakonika.

¹⁷ „Odredbe koje određuju položaj životinje su stvarnopravne, a ne statusnopravne norme. Osnov i visina naknade štete kod povrede životinje je regulisana odredbama Opšteg građanskog zakonika koje se tiču naknade materijalne štete. Samo se za naknadu troškova lečenja povređene

Ovakvo shvatanje je prihvaćeno i u anglosaksonskom pravu. U jednom od najpoznatijih slučajeva ove vrste u sudskoj praksi SAD, pas-ženka tužioca je ostala skotna posle kontakta sa psom tuženog, ali je u trudnoći pretrpela komplikacije koje su dovele do carskog reza, smrti svih štenaca i histerekto-mije. Sud je našao da je tuženi dužan da nadoknadi tužiocu sve veterinarske troškove zbog toga što je bez nadzora ostavio svog psa, iako ga je tužilac prethodno upozorio da svog psa pažljivije nadzire i ukazao mu na loše zdravstveno stanje kuje i potencijalne opasnosti po njeno zdravlje.¹⁸

Nakon što smo predočili rešenja iz uporednog prava, ponovo ćemo se osvrnuti na domaće pravo u kome, takođe, ima mesta za ovakvo shvatanje, iako ne postoji izričita odredba u ZOO koja garantuje pravo na naknadu troškova lečenja u ovakvim slučajevima. Naime, svrha naknade štete je da se oštećenom povрати ono što je izgubio od svojih pravno zaštićenih dobara.¹⁹ Nakon što mu šteta bude nadoknađena, oštećeni ne sme biti u boljoj ili gorjoj situaciji nego da štetnog događaja nije bilo. Upravo zbog toga, nalazimo da je opravdano priznavati troškove lečenja kućnih ljubimaca i onda kada oni prevazilaze njihovu vrednost. Čl. 185. st. 1. ZOO propisuje da je odgovorno lice dužno da uspostavi stanje koje je bilo pre nego što je šteta nastala, a čl. 190. ZOO da oštećenik ima pravo na naknadu imovinske štete u iznosu koji je potreban da bi se njegova materijalna situacija dovela u ono stanje u kojem bi se nalazila da nije bilo štetne radnje ili propuštanja. Shodno ovim odredbama, u slučaju povrede kućnih ljubimaca, jedini način za otklanjanje povrede (odnosno uspostavljanje predašnjeg stanja) jeste lečenje povređene životinje. Ako se oštećeniku prizna pravo na naknadu ovih troškova, ukoliko su u razumnom iznosu, ne bi došlo do njegovog obogaćenja jer bi njegova imovinska situacija bila ista kao da nije bilo štetnog događaja. Troškovi lečenja su razumni ukoliko su učinjeni radi preduzimanja medicinskih metoda koji daju realne izgleda za izlečenje, odnosno ukoliko se radi o uobičajenim medicinskim postupcima za određenu vrstu povrede.

Ovakav princip nadoknade štete ne bi bio pravičan u slučaju zamenljivih stvari, kada je razumnije da se šteta nadoknadi na drugi način, kupovinom druge stvari ili nadoknadom njene vrednosti. Međutim, kada su u pitanju nezamenljive stvari, a naročito kućni ljubimci koji su za svoje vlasnike jedinstveni, ovaj pristup je i pravičan, ali i jedino pravno opravdan.

Pitanje naknade štete na ime izmakle koristi nije značajno kod kućnih ljubimaca, već može biti od pravnog značaja u slučaju smrti stoke ili kada se radi o životinjama iz registrovanih odgajivačnica.

životinje primenjuje posebna norma § 1332a Austrijskog opšteg građanskog zakonika.” OGH 1Ob160/98f, 29. 9. 1998. Preuzeto sa sajta: <https://www.ris.bka.gv.at>.

¹⁸ Kurash v. Layton, 251 N.J. Super. 412 (1991); Preuzeto sa sajta: <http://law.justia.com/cases/new-jersey/appellate-division-published/1991/251-n-j-super-412-1.html>.

¹⁹ J. Radišić, *Obligaciono pravo – opšti deo*, Nomos, Beograd, 2008, 269.

3. PRAVO NA NAKNADU AFEKCIONE VREDNOSTI

Čovek je hiljadama godina razvijao poseban odnos sa kućnim ljubimcima. Iz ostataka starih ljudskih naseobina i grobnica, naučnici su zaključili da su psi pripitomljeni pre 14.000 godina, mnogo pre koze, govečeta ili ovce. Prema naučnom članku objavljenom u časopisu *New Scientist*, pripitomljavanje je započelo u vreme nastanka ljudske vrste i najverovatnije ubrzo nakon što se pojavio jezik, iz čega se može zaključiti da je prijateljstvo čoveka i psa oduvek bilo deo ljudske kulture.²⁰

Danas je manje-više priznat pozitivan uticaj kućnih ljubimaca na ljude koji ih čuvaju. Sprovedena istraživanja potvrdila su pozitivno dejstvo kućnih ljubimaca na zdravlje njihovih vlasnika i to na sprečavanje nastanka kardio-vaskularnih bolesti, smanjivanje krvnog pritiska, ublažavanje stresa, poboljšanje psihičkog stanja kod depresije. Oboleli od teških bolesti ili oni koji su pretrpeli neku povredu mogu imati terapijsku pa čak i duhovnu korist zbog prisustva ljubimaca. Pozitivan uticaj određenih životinja je naročito dokazan kod starih ljudi i ljudi sa određenim psihičkim poremećajima.²¹ Npr. u SAD je garantovano starim i hendikepiranim licima da ne mogu biti lišeni prisustva svojih ljubimaca ukoliko žive u domovima za negu i pomoć.²²

Značaj kućnih ljubimaca priznat je i na međunarodnom planu, pa je u okviru Saveta Evrope doneta Evropska konvencija za zaštitu kućnih ljubimaca, a kao razlog za usvajanje ove Konvencije ističe se, između ostalog, poseban odnos kućnih ljubimaca i čoveka, te doprinos koji kućni ljubimci imaju na kvalitet života, kao i njihova vrednost za društvo.²³

U slučaju smrti životinje njen vlasnik ostvaruje pravo na naknadu obične štete, a pod određenim uslovima i na naknadu izgubljene dobiti od lica koje je prouzrokovalo smrt životinje. Obim štete obračunava se na način na koji se obračunava naknada štete za stvari. Bez ulaženja na ovom mestu u dublju etičku analizu,²⁴ ovakvo obračunavanje pretrpljene štete možemo donekle pri-

²⁰ S. Waisman, B. Newell, *Recovery of „Non-economic” Damages for Wrongful Killing or Injury of Companion Animals: A Judicial and Legislative Trend*, *Legislative Review, Animal Law* 7, 2001, 57.

²¹ Više o tome: S. Waisman, B. Newell, *nav. delo*, 63–64; A. Edney, *Companion animals and human health: an overview*, *Journal of the Royal society of medicine*, Volume 88, December 1995, 704–708.

²² (12 U.S.C. § 1701r-1; Health & Saf. Code, § 19901.) Navedeno prema: S. Waisman, B. Newell, *nav. delo*, 54.

²³ Preambula Evropske konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca.

²⁴ Više o tome: S. Schicktanz, *Ethical considerations of the human–animal-relationship under conditions of asymmetry and ambivalence*, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 19. 1. 2006, 7–16; Ž. Kaluđerović, *Bioetički pristup životinjama*, *Socijalna ekologija, Zagreb*, br. 3–4, 2009, 311–322.

hvatiti u slučaju smrti stoke i drugih životinja koje služe svojim vlasnicima za ostvarivanje ekonomske koristi (proizvodnja hrane, kože, za rad) i koje za njih predstavljaju zamenljive stvari.²⁵ Ovo pitanje se komplikuje kada se radi o kućnim ljubimcima koji su obično za svoje vlasnike mnogo više od materijalne vrednosti. Postavlja se pitanje da li vlasnik životinje – kućnog ljubimca može da ostvari naknadu štete u većem iznosu od iznosa tržišne vrednosti životinje, a po osnovu vrednosti koju je kućni ljubimac imao za njega.

Da li će se određena životinja smatrati kućnim ljubimcem zavisi od odnosa vlasnika prema životinji, odnosno veze koja postoji između životinje i čoveka, a ne samo od vrste životinje. Upravo taj emotivni odnos između životinje i čoveka predstavlja vrednost kućnog ljubimca za vlasnika (odnosno za onog ko ga hrani, leči, brine o njemu, pokazuje nežnost, šteta ili na drugi način sa njim provodi slobodno vreme). U slučaju smrti takvih životinja, vlasnici često trpe duševne bolove koji umnogome prevazilaze negativna osećanja zbog gubitka neke materijalne vrednosti. Štaviše, tržišna vrednost ovih životinja je obično mala ili je nema i, za razliku od ostalih domaćih životinja, ne čuvaju se zbog ostvarivanja određene ekonomske koristi.

Ukoliko bi tržišna vrednost ljubimaca bila odlučujuća za njihove vlasnike, kao što je slučaj sa pokretnim neživim stvarima, ljudi ih ne bi lečili, nego bi ih izbacili ili ubili. S obzirom na broj napuštenih životinja lakše je nabaviti mlađeg i zdravijeg ljubimca nego i dalje lečiti i brinuti o starom. (Ovom prilikom nećemo razmatrati one vlasnike koji svoje ljubimce zlostavljaju ili napuštaju.)

Vrednost koja nije imovinskog, već neimovinskog karaktera i postoji samo u čisto individualnoj predstavi jednog čoveka kao rezultat njegove emotivne vezanosti za određenu stvar, osobite ljubavi ili naročite naklonosti predstavlja tzv. afekcionu vrednost. Izraz „afekciona vrednost” ne koristi ZOO, ali je prihvaćena u teoriji.

Jedna po sebi bezvredna stvar može za njenog vlasnika imati znatnu individualnu vrednost iz čisto ličnih razloga zato što predstavlja dragu uspomenu na nekoga ili na nešto. Na primer: počasna diploma, porodična slika, ljubavno pismo i sl.²⁶ Postoje i stvari koje imaju objektivnu vrednost, ali pored te objektivne vrednosti za svog vlasnika mogu imati mnogo dublji značaj. Stvari od ovakvog značaja su one čiji gubitak izaziva psihički bol koji ne prestaje zameenom te stvari.

Ako pođemo od toga da se kućni ljubimci u građanskom pravu i dalje smatraju stvarima, kao takvi predstavljaju tipičan primer stvari sa afekcionom

²⁵ Odnos čoveka prema životinjama je „ambivalentan”, jer, s jedne strane, postoje životinjske vrste koje se vole i sa kojima se čovek saoseća, dok se, sa druge strane, brojne vrste intenzivno koriste, eksploatišu (S. Schicktanz, *Nav. delo*, 9).

²⁶ J. Radišić, *Razgraničenje imovinske i neimovinske štete*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1–3/1998, 14.

vrednošću za svoje vlasnike. Kao primer stvari koja ima afekcionu vrednost Oliver Antić navodi psa koji nije rasan, nema prometnu vrednost, ali je ljubimac.²⁷ Međutim, gotovo svi pisci koji su obrađivali pojam afekcione vrednosti, kao primer za nju nisu navodili kućne ljubimce.

Jedina odredba koja u ZOO predviđa dosuđivanje naknade štete prema subjektivnom kriterijumu jeste ona iz čl. 189. st. 4. koja propisuje da, ako je oštećenikova stvar uništena ili oštećena krivičnim delom učinjenim sa umišljajem, sud može da odredi visinu naknade štete prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenika.

Postavlja se pitanje da li je moguće ostvariti pravo na naknadu afekcione vrednosti kućnog ljubimca pod uslovima iz čl. 189. st. 4. ZOO, odnosno ukoliko je neko sa umišljajem učinio krivično delo iz čl. 269. KZ?

Značenje odredbe iz čl. 189. st. 4. ZOO je sporno u teoriji te ne postoji jedinstven stav o tome da li se ova odredba primenjuje u slučajevima kada je uništena ili oštećena stvar imala za oštećenika afekcionu vrednost, što predstavlja poseban oblik moralne štete ili samo kada je stvar imala za oštećenika specijalnu ekonomsku vrednost, odnosno interes. Interes postoji kada je uništena ili oštećena stvar koja čini ekonomsku celinu sa drugim oštećenikovim stvarima, odnosno kada se uništenjem stvari poremeti određena ekonomska celina. U tom slučaju šteta ne postoji samo u pogledu vrednosti neposredno uništene stvari već i u umanjenju vrednosti preostalih stvari iz te celine.²⁸

U svakom slučaju, i u jednom i u drugom slučaju odredba čl. 189. st. 4. ZOO sadrži subjektivno merilo procene štete. Ovom odredbom zakonodavac uvodi retributivne elemente u srpsko odštetno pravo, odnosno ukazuje na poseban odnos pravnog poretka prema licu koje umišljajnim krivičnim delom drugome nanese štetu,²⁹ drugim rečima njime dolazi do izražaja tzv. distributivna pravda.³⁰ To znači da ova odredba ZOO može da ostvari i preventivnu ulogu sprečavanja antisocijalnog ponašanja.

Mnogi domaći pravni pisci smatraju da se ovo pravilo odnosi na sentimentalnu vrednost koju uništenoj ili oštećenoj stvari pridaje oštećenik odnosno na afekcionu vrednost (*pretium affectionis*) uništene ili oštećene stvari. Tako

²⁷ O. Antić, *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, 474.

²⁸ „Interes može biti jednak objektivnoj vrednosti stvari, ali ne i manji od toga, jer je objektivna vrednost ona koju stvar ima za svakog, pa i za konkretnog poverioca. Smatra se da je interes veći od opšte vrednosti u slučaju kad je uništena stvar bila od posebno velike vrednosti za oštećenog ili kad je zajedno sa drugim njegovim stvarima činila ekonomsku celinu, pa je usled njenog gubitka i vrednost tih stvari sada manja.” J. Radišić, *Razgraničenje imovinske i neimovinske štete*, 13.

²⁹ M. Karanić Mirić, *Odmeravanje naknade štete prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenika*, *Crimen*, br. 1, 2011, 76, 81.

³⁰ M. Mijačić, *Naknada afekcione vrednosti uništene stvari*, *Pravni život*, br. 1–2, Beograd, 1993, 283.

Oliver Antić smatra da se ova odredba odnosi na naknadu afekcione vrednosti, a za primer daje provalnika koji je ubio psa koji nije bio rasan, ali je kućni ljubimac te ima afekcionu vrednost.³¹ Živomir Đorđević ukazuje da, iako se ova odredba odnosi na afekcionu vrednost tj. na posebnu naklonost prema stvari (i tako predstavlja nematerijalnu štetu), ona se dosuđuje kao materijalna šteta.³² I Jožef Salma smatra da se ova odredba odnosi na afekcionu vrednost koja je neimovinska šteta. Njena suština je u psihičkom trpljenju, a ne u gubitku materijalne vrednosti stvari, zbog čega se ova odredba u zakonu nalazi na pogrešnom mestu, među odredbama o materijalnoj šteti.³³ Mirsa Mijačić nalazi da se ova odredba ne može odnositi na naknadu interesa, jer bi se time obesnažio princip potpune naknade materijalne štete, kao ključne zakonske odredbe u ovoj oblasti.³⁴ Hrvatski autor Radolović, takođe, smatra da se ova odredba odnosi na naknadu imovinske štete zbog uništenja ili oštećenja stvari koja je za oštećenog bila od afekcione vrednosti,³⁵ kada sud ima obavezu da u imovinskom pravu utvrđuje „unutrašnje, nevidljivo krvarenje” (kao i kod neimovinske štete), jer sudija mora ući u interioritet (psihu, dušu) oštećenika i uveriti se da je propala ili oštećena stvar za njega doista imala afekcionu vrednost.³⁶

Polazeći od toga da je zakonodavac ovu odredbu smestio pod naslov „Obim naknade materijalne štete”, neki autori polaze od toga da se ne može pretpostaviti da je zakonodavac u srpsko pravo uveo poseban oblik neimovinske štete – psihički bol zbog oštećenja ili uništenja stvari. S obzirom na mesto na kome je smeštena i način na koji je formulisana, ova odredba se odnosi na interes, a ne na afekcionu vrednost stvari kao oblik moralne štete.³⁷ S tim u vezi, otvara se pitanje potrebe za ovom normom s obzirom na to da naše pravo prihvata načelo integralne naknade koje nalaže da se oštećeniku dosudi naknada u iznosu koji je dovoljan da se postavi u onu imovinsku poziciju u kojoj bi bio da mu nije pričinjena šteta. Ovo pravo oštećenika nije uslovljeno time da

³¹ O. Antić, *nav. delo*, 474. i 509.

³² Ž. Đorđević, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, glavni redaktor Slobodan Petrović, Savremena administracija, Beograd, 1995, 440.

³³ J. Salma, *Obligaciono pravo*, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost Novi Sad, 2007, 600.

³⁴ M. Mijačić, *nav. delo*, 279.

³⁵ Novelirani hrvatski Zakon o obveznim odnosima iz 2005. godine (*Narodne novine* 35/05, 41/08, 125/11) sadrži gotovo neizmenjen čl. 189. ZOO, sada kao čl. 189. Stavom četvrtim ovog člana propisano je da: „Kad je stvar uništena ili oštećena kaznenim djelom učinjenim namjerno, sud može odrediti visinu naknade prema vrijednosti koju je stvar imala za oštećenika.”

³⁶ A. Radolović, *Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 1, 2006, 143 i 161.

³⁷ M. Toroman, Naknada (čl. 185–209), u: *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, redaktori: B. Blagojević, V. Krulj, Beograd, 1983, 706–707; navedeno prema: M. Karanikić Mirić, *nav. delo*, 72–73; M. Karanikić Mirić, *nav. delo*, 76.

je stvar uništena umišljajnim krivičnom delom, jer bi takav uslov promenio u celosti smisao načela integralne naknade, odnosno doveo bi do toga da se potpuna naknada štete garantuje samo ako je stvar uništena ili oštećena krivičnim delom učinjenim sa umišljajem, a što bi značilo da je ovo pravilo suviše i da ga treba brisati.³⁸ Time se dolazi u apsurdnu situaciju da bi se potpuna naknada garantovala dvema odredbama ZOO, a ne bi postojao pravni osnov za naknadu afekcione vrednosti uništene ili oštećene stvari, iako se radi o vrednosti koju pravo ne sme da ignoriše.

Zbog svega navedenog, neki autori izbegavaju da se o značenju ove odredbe izjasne na nedvosmislen način.³⁹

Malobrojni primeri iz domaće sudske prakse koji su pronađeni zarad potreba ovog rada ne daju izričit odgovor na pitanje da li sudska praksa priznaje pravo na naknadu afekcione vrednosti po osnovu čl. 189. st. 4. ZOO. Naime, u tim pravnim stvarima tužiocu su pokušali da ostvare pravo na uvećanu naknadu štete, ali do uništenja stvari koje su za tužioce imale afekcionu vrednost nije dolazilo krivičnim delom, pa su sudovi ove zahteve odbijali kao neosnovane.⁴⁰ Ipak, odgovor je dao Vrhovni sud Hrvatske i to upravo povodom slučaja koji se uklapa u predmet ovog rada: „Kada je gubitak psa uzrokovan umišljajnim krivičnim djelom oštećenik ima pravo na naknadu prema vrijednosti koju stvar ima za njega i to prema cijenama u vrijeme donošenja prvostupanjske odluke.”⁴¹ Iz obrazloženja ove odluke zaključuje se da je sud ovu odredbu shvatio tako da se ona odnosi i na afekcionu vrednost i na interes:

³⁸ M. Karanikić Mirić, *nav. delo*, 78–79

³⁹ J. Radišić smatra da je zakonska formulacija nejasna, ali da ta formulacija više liči na imovinski interes oštećenika, nego na afekcionu vrednost stvari. J. Radišić; *Razgraničenje imovinske i neimovinske štete*, 14. S druge strane, isti autor ističe da se pravo na naknadu afekcione vrednosti ostvaruje samo ukoliko je stvar uništena ili oštećena umišljajnim krivičnim delom. J. Radišić, *Obligaciono pravo – opšti deo*, 273.

⁴⁰ „Oštećeni nema pravo na naknadu nematerijalne štete za duševne bolove zbog oštećenih ili uništenih stvari koje su za njega imale poseban značaj, jer ovaj vid nematerijalne štete zakon ne poznaje. Činjenica da su oštećene ili uništene stvari imale poseban značaj za oštećenog može biti relevantna samo kod utvrđivanja obima materijalne štete pod uslovima iz čl. 189. st. 4. Zakona o obligacionim odnosima.” Presuda Okružnog suda u Valjevu, Gž. 1119/2005 od 21. 7. 2005. godine – preuzeto iz elektronske pravne baze Paragraf Lex.

„Naknada za afekcionu vrednost stvari se dosuđuje samo onda kada je šteta na stvari nastala krivičnim delom sa umišljajem, na osnovu odredbe čl. 189. st. 4. ZOO, kojom je propisano da sud može odrediti visinu naknade prema vrednosti koju stvar ima za oštećenog, kada je stvar uništena ili oštećena krivičnim delom učinjenim sa umišljajem. Tužilac nije dokazao da su navedene fotografije uništene ili nestale krivičnim delom sa umišljajem ovlašćenog radnika tuženog, pa se i zbog toga njegov zahtev za traženu navedenu nematerijalnu štetu pokazuje kao neosnovan.” Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Gž. 5739/10 od 17. 11. 2010. godine – preuzeto iz elektronske pravne baze Intermetex.

⁴¹ Presuda VS Rev – 759/92 od 3. 6. 1992. godine – preuzeto sa sajta: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/>.

„Stav suda da pas kojeg je tuženik usmrtio drvenim kolcem ne znači (i) materijalno umanjene postojeće imovine tužitelja jer da nema nikakve prometne vrijednosti, ovaj sud ne može prihvatiti. Međutim, s obzirom da je šteta uzrokovana krivičnim djelom s umišljajem, tužitelju pripada i pravo na naknadu pune vrijednosti koju je ubijeni pas imao za njega (*praetium affectionis*) – članak 189. stavak 4. ZOO. Primjena ovog mjerila određuje i ima za cilj da utvrdi gubitak kojeg tužitelj trpi s obzirom na posebne prilike u kojima se on i njegova imovina nalaze i zbog kojih šteta gubitak psa za njega ne predstavlja isti gubitak kao za neku drugu osobu. Smatra se da taj gubitak ima za njega i subjektivnu vrijednost koju treba uzeti u obzir prilikom utvrđivanja naknade štete. Subjektivna vrijednost oštećene stvari prema zauzetoj stajalištu pravne teorije jest ili u tome što ona čini ekonomsku cjelinu s drugim stvarima koji pripadaju oštećenom ili u tome što je oštećeni bio emotivno za nju vezan. U svakom slučaju kada je stvar u prometu, a to je ovdje i pas, takva stvar ima svoju vrijednost i cijenu pa je sud dužan utvrditi visinu novčane naknade prema cijenama u vrijeme donošenja odluke (čl. 189. st. 1. i 2. ZOO), uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja.”

Treba pomenuti i da gubitak kućnog ljubimca u određenim slučajevima može da predstavlja i povredu interesa vlasnika, na primer u slučajevima pasa vodiča slepih lica ili ovčarskih pasa (npr. ako za svog vlasnika ne predstavljaju samo kućnog ljubimca, nego i čuvaju stoku), jer njihova vrednost za oštećenika zavisi od specijalnih prilika u kojima se on nalazi.

U teoriji se ne kritikuje samo mesto u ZOO, kao i formulacija odredbe čl. 189. st. 4. ZOO, već i sama njena sadržina. Naime, autori koji smatraju da se ova odredba odnosi na naknadu afekcione vrednosti ukazuju da se ovo pravo uslovljava time da je stvar uništena ili oštećena umišljajnim krivičnim delom na koji način se znatno ograničava pravo oštećenog u odnosu na ranije propise, sudsku praksu i stav izražen u našoj pravnoj teoriji.⁴²

Dakle, navedena odredba je jedina u ZOO koja odgovornost za štetu uslovljava specijalnim kvalitetom krivice – umišljajnim krivičnim delom. Iz tih razloga se kao nužno nameće pitanje da li parnični sud može da odluči o postojanju krivičnog dela kao prethodnom pitanju. U svakom slučaju, kada postoji pravnosnažna osuđujuća ili oslobađajuća presuda krivičnog suda, parnični sud ne može samostalno da utvrđuje postojanje krivičnog dela, nego je vezan presudom krivičnog suda. Međutim, kada ne postoji pravnosnažna odluka krivičnog suda, nalazimo da je o postojanju krivičnog dela parnični sud ovlašćen da odlučuje kao o prethodnom pitanju.⁴³ Sud ima opšte ovlašćenje da sam rešava

⁴² M. Mijačić, *nav. delo*, 283.

⁴³ Zbog dužine zaprećene kazne zatvora krivično delo ubistva i zlostavljanja životinja podobno za primenu instituta „odlaganje krivičnog gonjenja”, koje se svodi na to da osumnjičeni

prethodna pitanja, a da li će to učiniti zavisi od ocene celishodnosti. Pored toga, postoje slučajevi kada krivični postupak nije moguće sprovesti, u slučaju kada okrivljeni umre, duševno oboli nakon izvršenja dela i sl., kada nije opravdano zbog toga ograničavati građansku odgovornost. Sa druge strane, postoje autori koji nalaze da se ovo pravilo može primeniti samo ukoliko postoji pravnosnažna presuda suda kojom je štetnik osuđen za učinjeno umišljajno krivično delo.⁴⁴

Ukoliko se prihvati shvatanje da se odredba čl. 189. st. 4. ZOO ne odnosi na naknadu afekcione vrednosti, jedini osnov da se ova naknada dosudi postojao bi primenom Zakona o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije,⁴⁵ kojim je propisano da se pravna pravila sadržana u pravnim propisima koji su bili na snazi na dan 6. aprila 1941. godine, mogu po ovom zakonu primenjivati na odnose koji nisu uređeni važećim propisima, i to samo ukoliko nisu u suprotnosti sa Ustavom, zakonima i ostalim važećim propisima, kao i sa načelima ustavnog poretka. Na taj način mogao bi se primeniti Srpski građanski zakonik koji je pravo na naknadu afekcione vrednosti priznavao u slučaju kada je neko došao do državine tuđe stvari na zabranjen ili zločinački način.⁴⁶ Imajući u vidu navedeni član SGZ, ova naknada bi se mogla dosuditi samo u slučajevima krađe kućnog ljubimca, ali ne i u slučajevima njihove smrti. Za razliku od SGZ, Austrijski građanski zakonik, koji se primenjivao na teritoriji Vojvodine, propisuje u odredbi § 1331. da oštećenik može zahtevati naknadu vrednosti iz osobite naklonosti kada mu je šteta prouzrokovana krivičnim delom ili kvalifikovanom krivicom u građanskopravnom smislu (iz obesti ili zluradosti).⁴⁷ Uprkos ovim odredbama

ispuni neku od obaveza predviđenih zakonom, nakon čega tužilaštvo odbacuje krivičnu prijavu (dakle, ne sprovodi se krivični postupak pred sudom i ne donosi se krivična presuda), dok ne postoji mogućnost da se protiv istog lica više pokreće krivični postupak za to delo. Time je u ovakvim slučajevima smanjena mogućnost donošenja pravnosnažne osuđujuće presude krivičnog suda, što ne bi trebalo da spreči parnični sud da o tome odluči kao o prethodnom pitanju.

⁴⁴ Ž. Dorđević, *nav. delo*, 440; M. Mijačić, *nav. delo*, 282; O. Antić, *nav. delo*, 475.

⁴⁵ *Službeni list FNRJ*, br. 86/1946 i 105/1947.

⁴⁶ Čl. 205. SGZ predviđa: Ako li je besavesni pritežalac još preko toga zabranjenim ili zločinim načinom na državinu tuđe stvari došao, onda će po onoj ceni, koju sam pritežalac iz osobita za sebe uvažavanja polagao bude, naknadu učiniti dužan biti.

⁴⁷ Primer iz austrijske sudske prakse: Tužilja je svog psa koji se razboleo dovela kod tuženog veterinara, koji je psu dao određene lekove, ali je psu nakon toga bilo sve gore. Tužilja je, zato, psa odvela kod drugog veterinara gde su preduzete komplikovanije mere lečenja, ali je pas ipak uginuo. U postupku je utvrđeno da je prvi veterinar mogao prilikom prve posete tužilje da otkrije uzrok bolesti, spreči komplikacije i time poveća šanse za preživljavanje psa kao i da spreči dalje troškove tužilje na ime lečenja. Sud je obavezao veterinara da tužilji nadoknadi troškove lečenja životinje, ali je našao da nema mesta da se tužilji dosudi naknada štete po osnovu § 1331. Opšteg građanskog zakonika jer šteta nije prouzrokovana krivičnim delom, niti iz obesti ili zluradosti. Sud je našao i da nema mesta za naknadu nematerijalne štete jer se radi o psu, a ne o bliskom srodniku. Odluka: 5 C 2336/04p; BG Melk 1. 2. 2006. – preuzeto sa sajta <http://www.ris.bka.gv.at/>.

domaća sudska praksa je do donošenja ZOO priznavala pravo na naknadu afekcione vrednosti i onda kada je šteta učinjena namerno ili krajnjom nepažnjom.⁴⁸

Najviše zbog slučajeva koji su predmet ovog rada navedenu odredbu treba tako formulisati i time najpre otkloniti svaku nedoumicu o njenom značenju. Drugo, ova odredba zahteva i sadržinsku promenu jer nalazimo da ne bi trebalo uslovljavati pravo na naknadu afekcione vrednosti izvršenjem umišljajnog krivičnog dela, već bi zakonom trebalo omogućiti i naknadu afekcione vrednosti u slučaju kada je stvar uništena namerno ili krajnjom nepažnjom, dakle kada se radi o težim oblicima krivice. Ovo pre svega u interesu oštećenika, ali i ostvarivanju određenih pravno-političkih ciljeva.

Obrazlažući potrebu naknade afekcione vrednosti u teoriji se navodi da je čoveku lakše da se teši ako je omiljena stvar izgubljena slučajno, usled „više sile” ili „Božije volje”. Ali kada su veze sa dragim predmetom pokidane izvan redovnog i prirodnog toka stvari, emotivno prihvatanje gubitka je daleko teže. Kada je stvar uništena krivičnim delom, onda je potreba za kažnjavanjem počinioca dvostruka: i od društva i od žrtve. Za društvo i prevenciju je značajna krivičnopravna sankcija, dok novčana naknada pruža pojedincu satisfakciju za pretrpljeni gubitak i isti ublažava. Kazna i naknada su u zbiru tek izraz pravednog poretka.⁴⁹

Priznavanjem afekcione vrednosti u slučaju smrti kućnih ljubimaca obešteli bi se oštećeni, priznale određene socijalne vrednosti i pojedinci odvrtili od vršenja krivičnog dela iz čl. 269. KZ.

Švajcarsko pravo je vlasnicima kućnih ljubimaca priznalo pravo na naknadu afekcione vrednosti upravo u slučajevima njihove smrti. Švajcarski Zakon o obligacijama u slučaju povrede ili smrti životinje, koja se čuva u domaćinstvu kao ljubimac, a ne radi sticanja prihoda, daje vlasniku ili članovima njegove porodice pravo na naknadu afekcione vrednosti.⁵⁰ Ovom odredbom švajcarsko pravo je priznalo da emotivni odnos između čoveka i životinje predstavlja vrednost koju pravo poštuje i štiti. Pravo na naknadu afekcione vrednosti nije uslovljeno kvalifikovanim oblikom krivice, pa je tako moguće ostvariti pravo na ovu naknadu i kada npr. životinju pregazi auto, dok visina naknade zavisi od slobodne ocene suda i okolnosti konkretnog slučaja. Naknada afekcione vrednosti se u ovom slučaju ne može izjednačiti sa naknadom nematerijalne štete zato što je zakonodavac jasno izdvojio duševne bolove uzrokovane smrću ili

⁴⁸ „Naknada štete u visini vanredne vrednosti (afekcione vrednosti) koju je stvar imala za oštećenog može se dosuditi samo ako je šteta učinjena namerno ili krajnjom nepažnjom. Ova krivica se ne pretpostavlja, nego se mora dokazati.” Rešenje Vrhovnog suda Vojvodine, Rev. 456/63 od 20. 9. 1963. godine, *Zbirka sudskih odluka /1963/*: knjiga VIII, sveska 3, odluka br. 333, navedeno prema: M. Karanikić Mirić, nav. delo, 68.

⁴⁹ M. Mijačić, nav. delo, 281–282.

⁵⁰ Čl. 43. st. 1 bis Švajcarskog zakona o obligacijama.

povredom bliskih lica kao nematerijalnu štetu, pri čemu za naknadu afekcione vrednosti nije potrebno dokazati tešku povredu prava ličnosti. Kako se naknada afekcione vrednosti ne može izjednačiti ni sa naknadom materijalne štete, radi se o novom pravnom institutu *sui generis*.⁵¹

Ovakvom shvatanju se može zameriti to što po njemu životinje i dalje predstavljaju samo imovinu svojih vlasnika, te da one imaju nematerijalnu vrednost samo ukoliko su značajne svojim vlasnicima. Ipak u ovom trenutku takav način građanskopravne zaštite je jedino moguć i jedino razuman.⁵² Pravo je živa materija koja se stalno menja i razvija, pa određeni delovi društvenog života uživaju zakonsku zaštitu, odnosno njihova se povreda sankcioniše iako je to u prošlosti bilo nezamislivo.

U ovoj oblasti građansko pravo dosta zaostaje za ostalim granama prava koje su ranije prihvatile nužnost da se životinjama pruži odgovarajuća zaštita. Kako životinje nemaju građanskopravni subjektivitet, građanskopravna zaštita može se pružiti samo vlasnicima životinja. Međutim, posredni efekti ovakve zaštite odrazili bi se i na poboljšanje položaja životinja i to ako ne svih životinja, ono makar vlasničkih kućnih ljubimaca.

Odavno postoji potreba da se zaštiti emotivni odnos vlasnika prema kućnom ljubimcu, a donošenje novog građanskog zakonika daje mogućnost da se to učini na precizan i u ovom vremenskom trenutku na društveno prihvatljiv način, što bi predstavljalo pozitivnu tendenciju u razvoju prava. Eksplicitno priznavanje prava na naknadu afekcione vrednosti bi obezbedilo dodatnu zaštitu kućnim ljubimcima, povećalo odgovornost i obezbedilo pravnu sigurnost.

4. ZAKLJUČAK

Donošenjem Krivičnog zakonika 2006. godine i Zakona o dobrobiti životinja 2009. godine životinje su postale zaštitni objekti u krivičnom i prekršajnom pravu. Ipak, propisane kazne su toliko niske da se njima ne može postići ni preventivno, ni represivno delovanje, što znači da ovakvo kažnjavanje ne može imati efekte na svest pojedinaca da se uzdrže od nanošenja štete životinjama. Zbog vrlo blage kaznene politike u slučaju ovakvih dela ljudi su nepažljivi i nemaju gotovo nikakav strah koji bi ih odvratilo od ponašanja protiv dobrobiti životinja jer se ne očekuje adekvatna reakcija države.

⁵¹ Više o ovome u: P. Krepper, *Affektionswert-Ersatz bei Haustieren*, Allgemeine Juristische Praxis (AJP), 6, 2008, 704–718.

⁵² R. Huss, *Valuing Man's and Woman's best Friend: the moral and legal Status of Companion Animal*, Marquette Law Review, Vol. 86, No. 1, 2002, 104–105.

Ako krivično zakonodavstvo predstavlja jedan vid zaštite životinja od zlostavljanja i protivpravnog postupanja, građanskopravna zaštita bi u slučajevima vlasničkih životinja, a naročito kućnih ljubimaca, bila druga značajna brana ovakvim delima. Ovom zaštitom bi kućni ljubimci bili zaštićeni od svih ostalih, osim od svog vlasnika.

Iako ih pravo posmatra kao stvari, kućni ljubimci su u suštini živa, osećajna bića i ne mogu se uporediti sa ostalim stvarima koje čine imovinu. Emocionalna veza između ljudi i njihovih životinja može biti nekad tako jaka da se može uporediti i sa vezom koja se ostvaruje sa bliskim ljudima, a kućni ljubimci se mogu tretirati kao članovi porodice. Postoje medicinski dokazi da ljudi imaju i psihičke i zdravstvene koristi od druženja sa životinjama. Oni pružaju društvo i osećanje bliskosti njihovim vlasnicima, a za neke ljude životinje mogu biti i jedina porodica koju imaju, te je jasno da gubitak voljenog ljubimca nije isto što i gubitak neživih stvari, ma koliko one vredne bile. Kada su protivpravno ubijeni ili povređeni, pravni sistem tradicionalno ne prepoznaje ovaj važan odnos, a obeštećenje je po pravilu ograničeno na materijalnu štetu.

Afekcija koju vlasnik oseća za svog ljubimca je realna pojava koju pravo ne treba da zanemari, već da ovaj odnos prizna i da mu obezbedi odgovarajuću zaštitu. Kada je kućni ljubimac protivpravnim aktom lišen života pravičnost nalaže da nematerijalni gubitak bude nadoknađen. Donošenje novog građanskog zakonika je idealna prilika da se stvori pravni osnov za progresivno tumačenje prava, a u cilju humanizacije našeg društva.

LITERATURA

- Antić, Oliver, *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Edney, Andrew TB, *Companion animals and human health: an overview*, Journal of the Royal Society of Medicine 88.12 (1995): 704–708.
- Jotanović, Radenko, *Pravni status životinja u građanskom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, 2014, 101–124.
- Karanikić Mirić, Marija, *Odmeravanje naknade štete prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenika*, Crimen, br. 1, 2011, 67–87.
- Kaluđerović, Željko, *Bioetički pristup životinjama*, Socijalna ekologija, Zagreb, br. 3–4, 2009, 311–322.
- Krepper, Peter, *Affektionswert-Ersatz bei Haustieren*, Allgemeine Juristische Praxis (AJP), n. 6, 2008, 704–718.
- Mijačić, Mirsa, *Naknada afekcione vrednosti uništene stvari*, Pravni život, br. 1–2, Beograd, 1993, 275–284.
- Dorđević, Živomir, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, glavni redaktor Slobodan Perović, Savremena administracija, Beograd, 1995.

- Radišić, Jakov, *Obligaciono pravo – opšti deo*, Nomos, Beograd, 2008.
- Radišić, Jakov, *Razgraničenje imovinske i neimovinske štete*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1–3/1998, 5–24.
- Radolović, Aldo, *Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 1, 2006, 129–170.
- Salma, Jožef, *Obligaciono pravo – opšti deo*, Pravni fakultet – Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad, 2007.
- Schick Tanz, Silke, *Ethical considerations of the human–animal–relationship under conditions of asymmetry and ambivalence*, Journal of Agricultural and Environmental Ethics 19. 1. 2006, 7–16.
- Toroman, Marija, Naknada (čl. 185–209), u: Blagojević, B. T., Krulj, V., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Savremena administracija, Beograd, 1983.
- Huss, J. Rebecca, *Valuing Man's and Woman's best Friend: the moral and legal Status of Companion Animal*, Marquette Law Review, No. 1, 2002, 48–105.
- Waisman, Sonia S.; NEWELL, Barbara, *Recovery of Non-Economic Damages for Wrongful Killing or Injury of Companion Animals: A Judicial and Legislative Trend*, Animal L. 7, 2001, 45–74.
- Wise, Steven M, *Recovery of Common Law Damages for Emotional Distress, Loss of Society, and Loss of Companionship for the Wrongful Death of a Companion Animal*, Animal L. 4, 1998, 33–95.

PROPISI

- Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014
- Zakon o dobrobiti životinja, *Službeni glasnik RS*, 41/2009
- Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik RS*, br. 31/2011, 99/2011 – dr. zakon, 109/2013 – odluka US i 55/2014
- Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti kućnih ljubimaca, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010
- European Convention for the Protection of Pet Animals, Strasbourg, 13. 11. 1987, Council of Europe, European Treaty Series – No. 125
- Srpski građanski zakonik.
- Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije, *Službeni list FNRJ*, br. 86/1946 i 105/1947
- Zakon o stvarnim pravima, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 124/08 i 95/11
- Zakon o obveznim odnosima iz 2005. godine, *Narodne novine* 35/05, 41/08, 125/11
- Nemački građanski zakonik
- Austrijski građanski zakonik
- Švajcarski građanski zakonik
- Švajcarski zakon o obligacijama

COMPENSATION OF DAMAGES FOR KILLING OR INJURY OF A PET

Radmila Milenković, Ph.D. student

Summary

The goal of this paper is to consider the legal options of an owner to obtain a recovery from a person who caused the death of the pet, which exceeds the market value of the pet in the case the pet is killed. It is a fact that crossbred, even purebred pets, have a low or no market value. In order to even consider the damage, there must be a loss in somebody's assets. However, if the matter is about an animal that has no market value, does that mean that the killing of such an animal does not represent the damage for its owner? A confirmative answer to this question fits into the traditional civil law concept, although it is deeply unjust. Firstly, this article describes legal status of animals in civil law, and then sets forth the compensatory damage in case of killing or injury of the pet. The main part of the paper examines the legal possibility to recover the damages in order to compensate special affection that exists between the owner and the pet

Key words: damages, pets, *pretium affectionis*, animal protection

Др Томица Делибашић,
саветник у Прекршајном апелационом суду, Београд

**ЗАСТАРЕЛОСТ ГОЊЕЊА
НАКОН ПРАВНОСНАЖНОСТИ ПРЕСУДЕ***
КОМЕНТАР СУДСКЕ ОДЛУКЕ

Овде је реч о анализи пресуде Врховног касационог суда Кзз Пр 8/2015 од 02. 04. 2015. године којом је усвајањем захтева за заштиту законитости преиначено правноснажно решење о прекршају МУП ПУ у Ужицу Пр. бр. 409/13 од 10. 12. 2014. године и пресуда Прекршајног апелационог суда, Одељења у Крагујевцу Пржу. 9887/14 од 16. 01. 2015. године, тако што се прекршајни поступак против окривљеног обуставља, при том констатујући повреду поступка које су разлог за укидање правноснажне пресуде, али да је „након доношења правноснажне другостепене пресуде наступила апсолутна застарелост прекршајног гоњења”, па да је укидање правноснажне одлуке беспредметно. Зато се не врши укидање већ преиначење правноснажне пресуде, због застарелости гоњења.

У правној традицији и досадашњој пракси бројних судских инстанци, укључујући бивши Савезни суд и Врховни суд Србије, произлазило је неспорним да застарелост гоњења тече до правноснажности, па да би поново почела тећи, потребно је укинути ту правноснажну пресуду, како би застарелост почела поново тећи, када се у даљем току поступка поново поставља питање застарелости. Ово за случај постојања битних повреда поступка или закона, које су разлог укидања правноснажне одлуке. Једино ако је застарелост наступила пре правноснажности, па суд који је донео

* Рад примљен 6. 5. 2015. године.

такву оспоравану одлуку то није констатовао и тиме је погрешно применио закон, стичу се услови за преиначење правноснажне одлуке. Дакле, ово питање није исто тумачено када се поставља пред судом код доношења другостепене одлуке, као и по ванредном правном леку, односно при разматрању овог питања након правноснажности. Зато је потребна анализа питања застарелости и њеног тока, значаја правноснажности у вези са тим, односно анализа правних ставова исказаних у цитираној пресуди Врховног касационог суда. Наиме, може се поставити питање да ли се поводом овог питања зачиње нова судска пракса и колико је то основано и по закону могуће.

У конкретном случају ради се о прекршају из чл. 333. ст. 1. т. 29. Закона о безбедности саобраћаја на путевима, учињеног 28. 01. 2013. године, при чему је првостепено решење о прекршају донето 10. 12. 2014. године, а другостепена пресуда 16. 01. 2015. године, дакле пре наступања апсолутне застарелости, која је могла наступити 28. 01. 2015. године, да није пре тога донета правноснажна одлука. Супротно томе, у цитираној пресуди се констатује да је 28. 01. 2015. године ипак наступила апсолутна застарелост, при чему се изричито каже да је застара наступила „након доношења правноснажне другостепене одлуке”, а правноснажна одлука се претходно не укида.

Врховни касациони суд у цитираној пресуди Кзз Пр. 8/2015 од 02. 04. 2015. године, коју доноси петорно веће, наводи следеће:

„Основано Републички јавни тужилац у захтеву за заштиту законитости истиче да је изрека првостепеног решења неразумљива, да решење не садржи разлоге о одлучним чињеницама, а разлози који су дати да су нејасни и противуречни садржини исправа у списима предмета, чиме је учињена битна повреда одредаба прекршајног поступка из чл. 234. ст. 1. т. 15. Закона о прекршајима (*Службени гласник РС* бр. 101/05, 116/08 и 111/09; у даљем тексту: раније важећи ЗПР), који се, сходно одредби чл. 340. ст. 1. ЗПР, примењује на прекршајне поступке започете пре почетка примене тог закона (01. 03. 2014. године) до правноснажног окончања поступка, што је овде случај, као и да је иста повреда поступка учињена другостепеном пресудом којом је повређено првостепено решење.

Изреком првостепеног решења окривљени М. Д. оглашен је кривим за прекршај из чл. 333. ст. 1. т. 29. Закона о безбедности саобраћаја на путевима (*Службени гласник РС* бр. 41/09, 53/10, 101/11, 32/13 и 55/14; у даљем тексту: ЗОБС) који прекршај је, према опису радње извршења, учинио тако што је путничко возило означеног регистарског броја паркирао у улици Немањиној у Пожеги, на тротоару.

Међутим, одредбом чл. 333. ст. 1. т. 29. ЗОБС прописано је новчано кажњавање и прекршај лица које поступи супротно одредбама чл. 66. ст. 1. т. 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 и 22, па из изреке побијаног решења, у којој није означена конкретна одредба из чл. 66. ст. 1. ЗОБС која се примењује на инкриминисану радњу окривљеног, није јасно да ли је окривљеном стављено на терет предузимање свих или само неке од радњи обухваћених казненом одредбом чл. 333. ст. 1. т. 29. ЗОБС, односно за који тачно прекршај је окривљени оглашен кривим.

У образложењу првостепеног решења наведено је да је радња окривљеног паркирање возила на тротоару у улици Немањиној у Пожеги. Како је иста описана у изреци, супротна одредби чл. 66. ст. 1. т. 13. ЗОБС, којом је је прописано да возач не сме да заустави или паркира возило на тротоару, осим ако је паркирање дозвољено (регулисано) саобраћајном сигнализацијом и ако на тротоару, када је возило паркирано, остане слободан пролаз за пешаке најмање ширине 1,6 метара, који не сме бити уз ивицу коловоза. Иако из наведене законске одредбе, произлази да није свако паркирање возила на тротоару забрањено, односно да је паркирање дозвољено под одређеним условима, окривљени је оглашен кривим за поступање противно тој законској одредби, са нејасним образложењем да је „без обзира на разлог, паркирање на тротоару забрањено”, из којег, дакле произилази закључак органа управе који је донео првостепено решење да је паркирање на тротоару у сваком случају забрањено.

Поред тога, докази на којима се заснива закључак првостепеног органа управе и другостепеног суда у побијаним одлукама, да се у конкретном случају ради о паркирању возила забрањеном одредбом чл. 66. ст. 1. т. 13. ЗОБС (Записник о извршеној контроли учесника у саобраћају од 18. 02. 2013. године, фотографија лица места), насупротив разлозима у тим одлукама, не садржи податке о свим чињеницама и околностима битним за оцену да ли је окривљени учинио предметни прекршај, конкретно податке о томе да ли на месту догађаја постоји саобраћајна сигнализација која дозвољава паркирање, док у поменутом записнику нема констатације да ли је остављен пролаз за пешаке у захтеваној површини.

На тај начин, побијаним правноснажним одлукама учињена је апсолутно битна повреда одредаба прекршајног поступка истакнута у захтеву за заштиту законитости, чиме су формално испуњени законски услови за укидање побијаног првостепеног решења и другостепене пресуде. Међутим, Врховни касациони суд је нашао да је након доношења правноснажне другостепене пресуде наступила апсолутна застарелост прекршајног гоњења окривљеног М. Д. за прекршај из чл. 331. ст. 1. т. 29. ЗОБС, који је стављен на терет захтевом овлашћеног органа за покретање прекршајног поступка бр 7-904-533/13 од 18. 02. 2013. године и за који је оглашен кривим у поступку. Наиме, одредбом чл. 84. ст. 1.

ЗПР, који се примењује након правноснажног окончања предметног прекршајног поступка, прописано је да се прекршајни поступак не може покренути нити водити ако протекне једна година од дана када је прекршај учињен, а одредбом ст. 7. истог члана, прописано је да покретање и вођење прекршајног поступка застарева у сваком случају када протекне два пута онолико времена колико се по закону тражи за застарелост гоњења, а истоветне одредбе садржане су у раније важећем ЗПР (Чл. 76. ст. 1. и 7). У конкретном случају, према опису захтева за покретање прекршајног поступка, прекршај који је стављен на терет окривљеном М. Д. учињен је 28. 01. 2013. године, што значи да је у смислу чл. 84. ст. 7. у вези са ст. 1. ЗПР наступила апсолутна застарелост прекршајног гоњења окривљеног дана 28. 01. 2015. године. Како је услед околности наступања апсолутне застарелости искључена свака даља радња у правцу прекршајног гоњења окривљеног за наведени прекршај, то је укидање побијаних одлука беспредметно, односно по правилној примени одредаба прекршајног материјалног права (Чл. 265. т. 3. ЗПР) прекршајни поступак против окривљеног за предметни прекршај мора бити обустављен, у смислу чл. 248. ст. 1. т. 6. ЗПР.

Из изнетих разлога, на основу чл. 287. ст. 4. у вези са чл. 248. ст. 1. т. 6. ЗПР, Врховни касациони суд је одлучио као у изреци овог решења.”

Дакле, наведеном пресудом Врховног касационог суда констатују се битне повреде одредаба прекршајног поступка, али се због њих не укида правноснажна пресуда, јер је „укидање побијаних одлука беспредметно”, будући да због застарелости поступак „мора бити обустављен”. Одредбе чл. 265. т. 3. Закона о прекршајима (Повреда материјалног права јер има околности које искључују покретање и вођење прекршајног поступка, нарочито када је наступила застарелост), као и чл. 248. ст. 1. т. 6. истог закона (О доношењу решења о обустави прекршајног поступка када је наступила застарелост за вођење прекршајног поступка) тичу се редовног прекршајног поступка, што значи да би у том поступку требало да се то питање претходно појави као такво, када се такво пропуштање доносиоцу одлуке може ставити на терет и уместо њега одлучити, дакле преиначењем његове одлуке. Питање застарелости, међутим, није се основано постављало у редовном прекршајном поступку, већ се ради, како се у пресуди изричито каже, да је застарелост наступила „након доношења правноснажне другостепене пресуде”. Дакле, није у питању пропуштање доносиоца одлуке, нити његова грешка.

Ово је тешко разумљив резон, јер се не констатује значај правноснажности пре застарелости, када је престала могућност наступања застарелости, па све док постоји правноснажна одлука о застарелости не може бити речи, док се таква одлука не укине по ванредном правном леку. За то

наравно морају постојати законски разлози укидања. Поступање по ванредном правном леку има другачија правила од поступања у редовном поступку до доношења правноснажне одлуке. Није прихватљиво поступање по ванредном правном леку, као да је у питању редован поступак, у коме тек треба донети правноснажну одлуку, односно не правити потребне разлике. Када још није донета правноснажна одлука, а наступи застарелост, неспорно је да треба донети решење о обустави прекршајног поступка по чл. 248. ст. 1. т. 6. Закона о прекршајима, односно ако то пропусти да учини првостепена одлука, ради се о повреди материјалног права из чл. 265. т. 3. Закона о прекршајима, због које повреде ће такву одлуку донети другостепени суд, преиначењем првостепене одлуке. Ако и другостепени суд то пропусти, одлука се може преиначити по ванредном правном леку.

Друга је ситуација ако застарелости није било до доношења правноснажне одлуке. Тада се не може констатовати да је по том питању правноснажна одлука противна закону. Ако има других основа за укидање правноснажне одлуке, од тих основа треба поћи и то повлачи суштину одлуке. Тада није могуће преиначење због застарелости, која тек треба да поново почне да тече, ако претходно није укинута правноснажна одлука и предмет враћен на поновни поступак. Застарелост може да почне да тече тек као последица укидања правноснажне одлуке. Тек након укидања одлуке, због битних повреда поступка, суд коме је предмет упућен на поновни поступак треба и једино он може констатовати застарелост. Није законски могућа „пречица” у виду констатовања беспредметности укидања правноснажне одлуке. Бар нама се то чини правно немогућим. Правноснажна одлука се, дакле, мора укинути, ако су констатоване битне повреде поступка. То је независно од тога да ли ће се у даљем поступку констатовати застарелост. Тиме се одлука о укидању не може ни руководити, већ је то ствар даљег поступка, независно од тога што ће се одмах након укидања констатовати застарелост.

Контрадикторно се у цитираној пресуду констатује да се након правноснажно окончаног прекршајног поступка питање застарелости цени по чл. 84. ст. 1. Закона о прекршајима (*Службени гласник РС*, бр. 65/2013), имајући у виду и одредбе чл. 248. ст. 1. т. 6. и чл. 265. т. 3. истог закона, ако је поступак био правноснажно окончан по Закону о прекршајима (*Службени гласник РС*, бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009), дакле ранијем закону, и питање застарелости се није постављало по чл. 76. тог ранијег закона, нити је било основа за доношење решења о обустави поступка по чл. 216. ст. 1. т. 6. тог закона. Наиме, застарелост није ни наступила по том закону, по ком је поступак окончан и донета правноснажна пресуда.

Према наведеном, правноснажна другостепена одлука је донета 16. 01. 2015. године, а застарелост о којој се говори је наводно наступила

након тога дана 28. 01. 2015. године, што је нелогичност и не може се ставити на терет другостепеном суду да није водио рачуна о застарелости, ако она није била наступила у време доношења одлуке. Логичније је да само у случају да је другостепени суд пропустио да констатује застарелост, могла би бити због тог разлога преиначена његова пресуда у поступку по ванредном правном леку. Друга логика је исказана у цитираној пресуди, то смо видели.

На начин наведен у цитираној пресуди Врховног касационог суда Кзз Пр 8/2015 од 02. 04. 2015. године, када тај суд констатује битне повреде поступка и налази беспредметним укидање правноснажне одлуке због тих повреда, позивајући се на застарелост, овај суд не поступа у другим случајевима, бар то раније није увек било тако и таквих примера има.

Тако, на пример, Врховни касациони суд пресудом Прзз 51/2013 од 30. 05. 2014. године уважава захтев за заштиту законитости и укида пресуду Вишег прекршајног суда у Београду, Одељења у Крагујевцу 106 Прж. 17963/13 од 12. 09. 2013. године и пресуду Прекршајног суда у Крушевцу, Одељења у Брусу, 11 Пр. бр. 8078/11 од 27. 06. 2013. године, па се предмет враћа Прекршајном суду у Крушевцу, Одељење у Брусу на поновно одлучивање, због констатованих битних повреда поступка, а радило се о прекршају из чл. 331. ст. 1. т. 80. Закона о безбедности саобраћаја на путевима, како се наводи учињеног 24. 11. 2011. године, па се у време доношења пресуде по захтеву за заштиту законитости (30. 05. 2014. године) могло поставити питање застарелости, која би наступила 24. 11. 2013. године. О застарелости се у овој пресуду Врховног касационог суда не говори, а њу ће констатовати суд коме је предмет враћен на поновни поступак, јер у противном чини повреду закона. Ово сматрамо једино логичним редом ствари, а не како се наводи у раније цитираној пресуди суда Кзз Пр 8/2015 од 02. 04. 2015. године.

Уставни суд такође када усваја уставну жалбу и утврђује повреду права на правично суђење, па поништава правноснажну пресуду, не руководи се питањем застарелости које ће се поставити након тог поништења и доставе предмета надлежном суду. Тако Уставни суд одлуком Уж-2105/2011 од 17. 10. 2014. године усваја уставну жалбу и констатујући повреду права на правично суђење, поништава пресуду Вишег прекршајног суда у Београду – Одељење суда у Новом Саду Прж. 24788/10 од 18. 03. 2011. године, одређујући да се донесе нова одлука по жалби. Радило се по прекршају из чл. 332. ст. 3. у вези са чл. 334. ст. 1. т. 1. Царинског закона, који застарева у апсолутном року од шест година, а прекршај је како се наводи, учињен прибављањем моторног возила октобра 2005. године, којим је окривљени управљао све до 2. марта 2007. године, када му је возило одузето, па се на-

кон ове одлуке Уставног суда донете 17. 10. 2014. године свакако поставља питање застарелости (која би наступила 2. марта 2013. године). Међутим, питање застарелости се не би постављало да правноснажна одлука није поништена. Наравно, Уставни суд се бави разлозима поништења, а не и питањем застарелости, које наступа као последица његове одлуке.

Да није било поништења правноснажне одлуке, не би било ни новог поступка нити застарелости која ће се у том поступку појавити, због новог тока застарелости, који ток је био завршен са правноснажношћу. Поништење, односно укидање правноснажне одлуке је претходно питање да се у настављеном поступку опет постави питање застарелости. Зато није могуће мимоилазити значај правноснажности за природу даљих одлука, јер се правноснажна одлука претходно мора оспорити и донети одговарајућа одлука која ту одлуку поништава, да би дошло до даљег тока застарелости.

*

* *

У судској пракси се поставља још једно питање као спорно, иако само у усамљеним одлукама, будући да карактер застарелости и њеног тока није споран, ни правнотеоријски нити са практичног аспекта. Ради се о карактеру прекида поступка након његовог покретања и у току његовог вођења. Иако није спорно да се релативни рок застарелости односи на могућност покретања поступка, као и ток застарелости током поступка имајући у виду прекиде, некада се то оспорава, сматрајући да у току вођења поступка застарелост не може наступити све до апсолутне застарелости. Такав, очито погрешан став, заснива се на граматичком, и то уско граматичком¹ тумачењу формулације чл. 76. ст. 1. Закона о прекршајима (*Службени гласник РС*, бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009), где се каже: „Прекршајни поступак се не може покренути ако протекне једна година од дана када је прекршај учињен.” Дакле, има се у виду само покретање поступка, а занемарује се значај одредбе ст. 3. истог члана која каже: „Застаревање се прекида сваком процесном радњом надлежног органа која се предузима ради гоњења учиниоца прекршаја.” Овде се говори о застарелости гоњења, која је једнака застарелости покретања поступка. И не само то, већ се у ст. 4. изричито наводи значај овог прекида: „После сваког прекида застаревање почиње поново да тече.” Ако је са сваким

¹ О погрешности таквог граматичког тумачења члана 40. некадашњег Основног закона о прекршајима, те да треба имати у виду не само предузимање већ и настављање поступка, писао је још Стјепан Поточки: Неколико спорних питања код установе застарјелости гоњења у административно-казненом поступку, *Наша законитост*, 1953, бр. 6–7, 364.

прекидом застара почела поново тећи, па се у року од једне године не предузме ниједна радња у поступку, наступа застара, логичким тумачењем ових одредби у међусобној вези, дакле ст. 3. и 4. у вези са ст. 1. цитираног члана. Не види се други логички значај прекида, јер шта ако се у даљем току релативне застаре не предузме ниједна радња гоњења у року релативне застарелости, а није наступила апсолутна застарелост. Иако није наступила апсолутна, тада је наступила релативна застарелост. У противном овакво прописивање прекида застаре не би имало смисла, постојала би само застарелост покретања и апсолутна застарелост, прописана у ст. 7. наведеног члана: „Прекршајно гоњење застарева у сваком случају када протекне два пута онолико времена колико се по закону тражи за застарелост гоњења.” Довољно би било, по тој логици, прописати застарелост покретања поступка и апсолутну застарелост, али законски није тако. Поступак има своју динамичку логику и значајни су прекиди поступка. Код постојања прекида, и када не би било ограничења тзв. апсолутне застаре, застарелост не би никада могла наступити. Отуда логика апсолутне застарелости. Апсолутна застарелост је ту да ограничи значај и дејство релативне, док релативна застарелост прекидима не утиче на апсолутну која наступа „у сваком случају” по протеклу одређеног рока, а узима се да је то двоструко време релативне застарелости. Рок релативне застарелости се мора пре свега тицати покретања поступка, а исти рок се везује и за прекиде застарелости и непредузимање радњи у току вођења поступка, када такође настаје застара.

Застарелост је увек застарелост, било да се ради о покретању поступка или наступи због непредузимања радњи током поступка, или се ради о апсолутној застарелости. Само се ради о различитим исказима застарелости, значајним за поступак.

Међутим, рекосмо, има усамљених схватања судске праксе, којима се релативна застара не посматра на изнети начин, већ се практично придаје значај застарелости само код иницијалног покретања поступка, а не и застарелости у току вођења поступка.

Такав став је исказан у пресуди Врховног касационог суда Прзз 1/10 од 04. 06. 2010. године, где се посебно анализира питање релативне застарелости, ограничавајући се само на значај застарелост покретања поступка, бар тако се из разлога пресуде може закључити.

Радило се о прекршају из чл. 226. ст. 1. т. 4. Закона о основама безбедности саобраћаја на путевима, а захтев за заштиту законитости у коме се постављало питање застарелости одбијен је као неоснован. При том је споран исказани став о застарелости, независно од основаности захтева за заштиту законитости о коме се решава, који такође садржи неке дискутабилне ставове.

У образложењу ове пресуде се наводи:

„Захтев за заштиту законитости против побијане пресуде Вишег прекршајног суда од 09. 02. 2010. године подигнут је због повреде материјалног прекршајног права у смислу чл. 235. ст. 1. т. 3. у вези са чл. 76. ст. 3. и 4. у вези са ст. 1. Закона о прекршајима. У захтеву се наводи да је прекршај почињен 12. 07. 2008. године, да је застарелост за покретање и вођење прекршајног поступка прекинута доношењем првостепеног решења дана 05. 01. 2009. године и да од тога дана надлежни орган није предузимао никакве процесне радње којима би се прекинуло застаревање вођења прекршајног поступка према окривљеном. С обзиром да је одредбом чл. 76. ст. 4. Закона о прекршајима прописано да после сваког прекида застаревање почиње поново да тече, тужилац сматра да је дана 05. 01. 2010. године наступила релативна застарелост вођења прекршајног поступка па да је тако другостепена одлука – пресуда Вишег прекршајног суда од 09. 02. 2010. године донета након наступања релативне застарелости за вођење прекршајног поступка.”

У разлoзима одбијања захтева, између осталог, се наводи:

„Неосновано се, према оцени Врховног касационог суда наводима захтева за заштиту законитости указује да су побијаном пресудом Вишег прекршајног суда од 09. 02. 2010. године повређене одредбе чл. 235. ст. 1. т. 3. у вези са чл. 76. ст. 3. и 4. у вези са ст. 1. Закона о прекршајима. Наиме, чл. 76. ст. 1. Закона о прекршајима прописано је да се прекршајни поступак не може покренути ако протекне једна година од дана када је прекршај учињен, према ст. 3. истог члана Закона застаревање се прекида сваком процесном радњом надлежног органа која се предузима ради гоњења учиниоца прекршаја, а ст. 4. тог члана прописано је да после сваког прекида застаревање почиње поново да тече. Одредбом чл. 76. ст. 7. Закона о прекршајима прописано је да прекршајно гоњење застарева у сваком случају када протекне два пута онолико времена колико се по закону тражи за застарелост гоњења.”

Дакле, законске одредбе се цитирају, а оне се овако даље тумаче:

„Полазећи од наведених законских одредби, по ставу Врховног касационог суда, рок од годину дана односи се само на покретање прекршајног поступка, те уколико се у том року не покрене прекршајни поступак и не предузме ниједна процесна радња у том периоду, наступа застарелост покретања и вођења прекршајног поступка (релативна застарелост). Сваки наредни прекид у поступку и наставак поступка односи се на рокове који су у вези са застарелости за гоњење до

наступања апсолутне застарелости прописане чл. 76. ст. 7. Закона о прекршајима. Стога се питање наступања релативне застарелости може посматрати само по ст. 1. чл. 76. Закона о прекршајима а не и по ст. 3. истог члана Закона који се односи на наставак поступка, односно на рок који тече до апсолутне застарелости а не на поновно покретање поступка који је већ једном покренут.”

Из цитираног става произилази да је појмом релативне застарелости обухваћена застарелост покретања и застарелост вођења прекршајног поступка, што је тачно, али се претходно каже да се од годину дана односи само на покретање поступка (морао би се односити и на вођење поступка и његове прекиде), па се затим контрадикторно каже да се наступање релативне застарелости не цени по ст. 3. чл. 76. Закона, који се односи на застарелост вођења поступка, већ само по ст. 1. који се тиче застарелости покретања поступка. Није јасно како онда застарелост тече до апсолутне застарелости, значи ли то да застарелост гођења по ст. 3. нема значај релативне застарелости? Испада да је довољно поступак покренути о року, а да се он без обзира на прекиде води до апсолутне застарелости. Који је онда значај ст. 3, није из овог јасно шта се жели рећи. Застарелост гођења по ст. 3. свакако се не односи „на поновно покретање поступка који је већ једном покренут”, а зар то било коме треба наглашавати и о томе не треба став да се бави, закон не говори о поновном покретању, већ прекидима застарелости у току вођења поступка, што логички треба протумачити. Значај прекида застарелости треба објаснити. Став да се релативна застарелост може посматрати само по ст. 1. чл. 76. Закона о прекршајима није прихватљив, јер негира могућност наступања релативне застаре поступка који је у року покренут, односно застару због прекида застарелости по ст. 3. истог члана, где је такође рок застаре година дана. Бар је нејасно шта је са том застарелости, постоји ли она суштински.

Да невоља буде већа, овакав став доприноси недисциплини у вођењу судског поступка, на шта пракса није имуна, па је наведено, а од неких и тумачено, да је довољно поступак покренути у року и да се може водити до апсолутне застарелости, те да у току вођења поступка застаре нема. Најважнија функција релативне застарелости која може наступити током покренутог поступка, напротив, тиче се континуиране активности надлежног суда који не може кампањски водити поступак. Релативна застарелост кажњава такав поступак.

Треба нагласити и разлику прекида застаре, кад она наново тече и ранији ток се не рачуна, од застоја, кад се у застару не рачуна одређено време, а спајају се ранији и нови ток застаре и скупно рачунају. Овде није реч о застоју, већ о прекиду застарелости.

У цитираној пресуди се на крају каже:

„У конкретном случају прекршај је учињен дана 12. 07. 2008. године, и није спорно да је у оквиру рока прописаног чл. 76. ст. 1. Закона о прекршајима, покренут прекршајни поступак те предузете напред неведене процесне радње, па и након 05. 01. 2009. године које се односе на уручење првостепеног решења окривљеном, а како произилази из списка. Стога Врховни касациони суд налази да побијаном правноснажном пресудом Вишег прекршајног суда од 09. 02. 2010. године није повређено материјално право...”

Из овог произлази да Републички јавни тужилац као подносилац захтева за заштиту законитости заиста није имао у виду прекиде застареле настале након доношења првостепене пресуде које се тичу доставе пресуде, односно све радње надлежног суда које се предузимају ради гоњења учињеница и којима се застара прекида. Да није било тога, а да је између две радње у поступку протекло годину дана, наступила би релативна застарелост, односно подносилац захтева је правилно тумачио одредбе чл. 76. ст. 3. и 4. у вези са ст. 1. Закона о прекршајима.

Да наведено не би било спорно, законодавац је очито то желео појаснити, када је Законом о прекршајима (*Службени гласник РС*, бр. 65/2013), полазећи од истих одредби о застарелости као и ранији закон, у чл. 84. ст. 1. прописао: „Прекршајни поступак не може се покренути нити даље водити ако протекне једна година од дана када је прекршај учињен.” Задржане су идентичне одредбе о прекиду поступка и апсолутној застарелости. У ст. 1. се дакле говори не само о покретању, већ и о даљем вођењу поступка („нити даље водити”), што је новина. Тиме, према изнетој анализи, ништа није ново регулисано у односу на ранија законска решења, већ су само изричитом одредбом отклоњена могућа погрешна тумачења, којих је било у примени ранијег закона.

Овоме треба додати да и по Кривичном законнику (*Службени гласник РС*, бр. 85/05 до 108/14) није спорно питање застарелости које је регулисано по истим принципим односа релативне и апсолутне застарелости. У чл. 103. говори се да се „кривично гоњење не може предузети” кад протекне одређено време од извршења кривичног дела, а у чл. 104. се даље говори о току и прекиду застарелости процесним радњама предузетим ради откривања кривичног дела или ради откривања и гоњења учиниоца учињеног кривичног дела, друго – кад учинилац док тече ток застарелости учини исто тако тешко или теже кривично дело, те да са сваким прекидом застарелост почиње поново да тече, као и да застарелост кривичног

гоњења настаје у сваком случају када протекне двоструко време које се по закону тражи за застарелост гоњења. Под појмом „застарелост кривичног гоњења”, како гласи и наднаслов члана, подразумевају се све застарелости, обе релативне ако се прави та разлика (довољно је рећи да са сваким прекидом застарелост поново тече) и апсолутна застарелост и није нам познато да у тумачењу ових питања у пракси има проблема, какве је створила наведена прекршајна судска пракса, очито због неадекватног тумачења закона. Правило да се прекида застарелост радњама предузетим у току поступка и да тада застара поново почиње тећи, које садржи и Закон о прекршајима, исто значи што и у Кривичном законнику и не би требало да буде спорова, ако се закон логички тумачи.

Коментари судских одлука, којих дуже времена скоро да нема, имају значајан допринос разматрању оваквих и сличних спорних питања, јер се кроз контрааргументацију проверава валидност сваког става и помаже у размишљању и схватању спорних питања, па је и овај текст покушај таквог доприноса.

Milan Dobrosavljev,
advokat u Novom Sadu

ZASTARELOST*

Uglavnom se većina pravnih teoretičara slaže da pravni institut zastarelosti¹ ima za cilj obezbeđenje opšte pravne sigurnosti koja bi bila ugrožena ako bi jedno stanje koje nije kroz dug vremenski period osporavano bilo napadnuto tužbom. Izneta definicija je bliža građanskom pravu dok se u krivičnom pravu ne radi o tužbi nego o krivičnom progonu odnosno izvršenju kazne (isto važi i za prekršajni postupak).

Krivični progon se može ostvariti samo u unapred utvrđenim rokovima. Dužina tih rokova srazmerna je težini krivičnog dela. Tako prema čl. 103. Krivičnog zakonika za najsitnija krivična dela predviđena je zastarelost krivičnog gonjenja od dve godine (sitna krađa, laka telesna povreda i dr.) dok je najduži rok zastarelosti dvadeset pet godina od izvršenja krivičnog dela (ubistva i dr.). Svaka radnja ovlašćenog lica kojom se goni izvršilac krivičnog dela prekida tok zastarelosti. Nastupanjem dvostrukog roka predviđenog za zastarelost krivičnog gonjenja ili izvršenja krivičnih sankcija nastupa apsolutna zastarelost (čl. 104. t. 6. i čl. 107. t. 6. KZRS) nakon čijeg isteka nije moguće vršiti krivično, odnosno prekršajno gonjenje niti izvršenje izrečene kazne.

Zastarelost nastupa protekom rokova. Rokovi su objektivni i subjektivni. Oni su, takođe, relativni i apsolutni. Najprostija podela razlikuje ih na one koji se računaju od relevantnog događaja (objektivni) ili saznanja za taj događaj (subjektivni).

* Rad primljen 9. 6. 2015. godine.

¹ Engl. prescription, statute of limitations, limitation. Nem. Verahrung.

Bitna je razlika u građanskom, odnosno imovinskom pravu i krivičnom pravu u pogledu nastupanja zastarelosti. Jednom započeti proces u imovinskom ne može zastareti dok u krivičnom postupku može nastupanjem apsolutne zastare. Opšti rok zastarelosti u građanskim stvarima (čl. 360, 371, 374 i b378. Zakona o obligacionim odnosima, *Službeni glasnik SCG*, 1/2003), tj. vremena u kome se može pokrenuti parnični postupak je deset godina, povremena potraživanja (anuiteti, kamate, naknada štete, potraživanja pravnih lica iz ugovora o prometu robe, potraživanja zakupnine i sl.) zastarevaju za tri godine. Jednogodišnji rok zastarelosti imaju: potraživanja za isporučenu električnu, toplotnu energiju, plin, vodu, usluge čistoće, RTV pretplate, pošte, telegrama, telefona, povremenih publikacija i sl. Prema poslednjim stanovištima u tom roku zastarevaju i potraživanja parking servisa.

Zastarelost u prekršajnom postupku (Zakon o prekršajima, *Službeni Glasnik RS*, 65/2013 čl. 84 i 85) nastupa protekom jedne godine, a apsolutna zastarelost protekom dve godine od učinjenog prekršaja. Zakonodavac je predvideo mogućnost dužeg roka zastarevanja (do 5 godina) za prekršaje iz oblasti carinskog, spoljnotrgovinskog, deviznog poslovanja, javnih prihoda, finansija, prometa robe i usluga, zaštite životne sredine, sprečavanja korupcije, vazdušnog saobraćaja itd., u kojim oblastima je predviđena mogućnost propisivanja dužeg roka za nastupanje zastarelosti.

Zastarelost pokretanja i vođenja disciplinskog postupka (Zakon o advokaturi, *Službeni Glasnik RS*, 31/2011. i 24/2012) nastupa protekom šest meseci od učinjene povrede, a u svakom slučaju istekom dve godine od učinjene povrede sem ako povreda ima obeležja krivičnog dela, u tom slučaju važi zastarelost za krivično gonjenje.

Vratimo se na odnos građanskog i krivičnog prava. Laički rečeno, ako je neko nekog prevario, načinio štetu, ukrao, naneo telesne povrede, povredio čast i ugled itd. i za ta nedela je tužen radi naknade u novcu, takav postupak ne zastareva nikada.

Sa druge strane, za krivično delo ili prekršaj za ta ista nedela: telesne povrede, lake ili teške, ubistva, pronevere, utaje, krađe, progon itd., zastareva u relativnim i apsolutnim rokovima.

Jedini izuzetak, oko kojeg se većina zemalja složila, jesu krivična dela protiv čovečnosti i genocida (čl. 108 u vezi sa čl. 370–375 KZRS i krivična dela prihvaćena međunarodnim ugovorom).

Šta je razlog da se zakonodavac odluči za takvo rešenje – reklo bi se u korist imovinskog prava? Zaštita imovine je neprikosnoven, temeljno, a samim tim i ustavno pravo. Građanin čije je takvo pravo ugroženo uživa ovakvu zaštitu.

Naravno da su i vrednosti ugrožene krivičnim delima (pravo na nepovredivost ljudskog tela, porodice, imovine, pravnog saobraćaja, sloboda, pravo na rad itd.) osnovna ljudska prava, koja su takođe zaštićena ustavom. Za ugroža-

vanje ovih prava je zakonom zaprećena kazna. Tu se ipak radi o odnosu između države i lica koje je osumnjičeno ili okrivljeno da ta prava krši. Ponekad je krivičnim delom pogođeno i lično pravo drugog pojedinca, ali on se u postupku javlja samo da bi štitiio svoje imovinske interese i tek supsidijarno, ukoliko javni tužilac odustane od progona, stiće mogućnost da goni okrivljenog. Zašto su se zakonodavstva odlučila za uvođenje instituta zastarelosti odnosno apsolutne zastare u krivičnom pravu? Neki su skloni da to tumače ekskluzivnošću imovinskih prava nad svim drugim pravima. Neki smatraju da je uvođenje ovog pravnog instituta balansiranje u pravnoj harmoniji radi postizanja reda i sigurnosti. Nije bez osnova pomisao da se institut zastarelosti krivičnog progona češće koristi u slabije organizovanim sistemima gde i pravosuđe na taj način funkcioniše. Zanimljivo je da na zastarelost u krivičnom pravu sud vodi računa *ex officio* dok u građanskom pravu sud to čini isključivo na prigovor zainteresovane strane. Ostaje dilema zašto se okrivljeni ne bi mogao odreći prava na zastarelost u želji da se dokaže njegova nevinost?

Aspekti i reperkusije uvođenja i primene instituta zastarelosti teško može izdržati kriterij pravičnosti i etičnosti.

Diskutabilna je sama pravda koja unapred priznaje svoj poraz odnosno mirenje sa porazom.

O etici takvog rešenje gotovo i ne bi trebalo govoriti. Kako objasniti mogućnost da dvoje okrivljenih za isto krivično delo dožive da jedan bude osuđen a da u odnosu na drugog nastupi zastara krivičnog gonjenja i samim tim obustava postupka? Zagovornici instituta zastarelosti reći će da nastupanje zastare ne znači da okrivljeni nije izvršio delo koje mu se stavlja na teret. Ali, isto tako, ne znači ni da ga je izvršio!

Primena instituta zastarelosti daje mogućnost zloupotreba. Svedoci smo nastupanja zastarelosti gonjenja za tzv. VIP optužene²: dvojica vladika Srpske pravoslavne crkve (Ilarion i Pahomije), četvoro bivših ministara (ministar saobraćaja i telekomunikacija Ratko Marčetić, zdravlja Lepasava Milićević, poljoprivrede Živanko Radovančev, pravde Dragoljub Janković), poslovni ljudi (Jezdimir Vasiljević), komesar za izbeglice (Buba Morina), sin predsedničke familije (Marko Milošević), šef carine Mihalj Kertes i konačno predsednica Narodne skupštine Maja Gojković.

Iz prakse nisam upoznat da se država trudi da se institut zastare što ređe primenjuje. Ne pamtim slučajeve pozivanja na odgovornost tužilaca i sudija kojima je u predmetima nastupila zastara. O odgovornosti predsednika sudova ili glavnih tužilaca, da ministra ne pominjemo, možemo samo da sanjamo. Nisam čuo ni za jedan slučaj obeštećenja tj. da je država oštećenju strani u krivičnom postupku naknadila štetu zato što je u toku postupka nastupila zastara.

² Prof. dr Vesna Rakić Vodinelić „Peščanik”.

Nisam čuo da Ministarstvo pravde planira produženje rokova zastarelosti niti da je naložilo sudovima posebno postupanje u predmetima kojima preči zastara.

Pisac ovih redova se obratio sudovima i tužilaštvima kako bi saznao da li se evidencija zastarelih predmeta uopšte vodi. Od Vrhovnog kasacionog suda stigao je izveštaj da se takva evidencija ne vodi. Slični odgovori su stigli od Republičkog javnog tužilaštva, Apelacionog javnog tužilaštva u Novom Sadu, Višeg javnog tužilaštva u Novom Sadu i Osnovnog javnog tužilaštva u Novom Sadu. Od Prekršajnog apelacionog suda stigla je informacija da se godišnji izveštaji o radu suda vode na sajtu www.pkap.sud.rs. Pregledom ovog sajta mogu se naći mnogi zanimljivi podaci ali podataka o zastarelosti nema. Od Osnovnog suda u Novom Sadu pristigao je izveštaj da je od 01. 01. 2010. do 01. 01. 2015. godine nastupila apsolutna zastarelost krivičnog gonjenja u 242 predmeta i taj iznos je raščlanjen po godinama. U istom sudu je nastupila apsolutna zastarelost izvršenja krivičnih sankcija u poslednjih deset godina prosečno u 29 predmeta godišnje. Prekršajni sud u Novom Sadu izveštava da je u periodu od 2011. do 2014. godine primljeno 112.577 zahteva za pokretanje prekršajnog postupka i da je od tog broja zastarelost nastupila u 10.401 predmetu ili u 9,24%. U Advokatskoj komori Vojvodine ne vodi se evidencija nastupanja zastarelosti disciplinskih postupaka protiv advokata. Konačno je stigao i izveštaj Apelacionog suda u Novom Sadu za period od 01. 01. 2011. do 31. 03. 2015. Ovaj izveštaj pravi razliku u zastarelosti koja je nastupila u prvostepenom i drugostepenom postupku. Izveštaj je sačinjen po krivičnim delima (lakšim). Konačno apsolutno je zastarelo u 2011. 92 predmeta, u 2012. 105 predmeta, u 2013. 123 predmeta, u 2014. 44 predmeta i u 2015. 1 predmet. Nijedan od navedenih izveštaja ne spominje zastarelost u građanskim stvarima, tako da se sa priličnom sigurnošću dâ zaključiti da se takva evidencija ne vodi. Način i kvalitet praćenja učestalosti javljanja instituta zastarelosti ukazuju da ovaj mogući problem nije prepoznat i da je ne-realno očekivati pomake u minimiziranju primene ovog pravnog instituta.

Проф. др Момчило Грубач

ВАРАДИ, ТИБОР: СПИСИ И ЉУДИ
– Приче из адвокатске архиве –
„Академска књига”, Нови Сад, 2015.

1. О аутору. – У *Српској енциклопедији* (Нови Сад – Београд 2013, том II, стр. 95) о аутору ове књиге написао сам, а овде ћу поновити:

ВАРАДИ, Тибор Ј. (Várady Tibor), правник, прозни писац, универзитетски професор (Зрењанин, 25. 5. 1939). Гимназију је завршио у Зрењанину, студије права у Београду (1962), а докторат правних наука стекао на Харварду (САД) 1970. Био адвокатски приправник у Зрењанину (1962), потом радио на Правном факултету у Новом Саду (1963–1993), прво као асистент, а затим као доцент и професор. Био је посланик у Народној скупштини Србије (1991–1993) и савезни министар правде у влади Милана Панића (1992–1993). Од 1993. је професор на Средњоевропском универзитету у Будимпешти. Предавао је на више универзитета у САД. Године 1999. изабран је за редовног професора универзитета *Emory* (Атланта). Одржао је и велики број предавања на универзитетима многих држава у Европи, Америци и Азији. Од 2000. редовно предаје и на летњој школи на Сорбони у Паризу. Био је главни правни саветник при Министарству иностраних послова СРЈ (2001–2004) и заступник СР Југославије (СЦГ, односно Србије) пред Међународним судом правде у Хагу (2001–2008). Редовни је члан САНУ, члан Друштва књижевника Војводине и више међународних стручних удружења. Члан је међународног Сталног арбитражног суда у Хагу и арбитар више сталних арбитража. Члан је Председништва и арбитар Спољнотрговинске арбитраже при Привредној

комори Србије у Београду. Објавио је око 250 научних радова на српском, енглеском, мађарском, француском и немачком језику, од тога 30 књига. Међу најзначајније спада уџбеник Међународног приватног права (1983) који је до сада имао четрнаест издања (новија издања са коауторима). Та се књига сматра водећим уџбеником из ове области на просторима бивше Југославије. Коаутор је и најпознатијег америчког уџбеника за област међународне трговинске арбитраже. Припада генерацији писаца окупљених око часописа *Új Symposion* (Нови симпозијум) који је излазио у Новом Саду од 1965.

2. О наслову, жанру и архивама. – Тибор Варади је ове године написао и објавио још једну занимљиву и значајну књигу. Наслов јој је *Сџици и људи*, а поднаслов *Приче из адвокатске архиве*. По вокацији правник, Варади је и књижевник и због тога у први план својих прича ставља људе, њихове судбине и животне проблеме које треба да реше право и правници у судским поступцима, некад успешно, али врло често и неуспешно јер се право у неким временима и околностима изврће у своју супротност, па је не само немоћно да праведно управља животима људи већ и само доприноси њиховом страдању. То су приче о малим људима који су се нашли у раљама живота, правних списа и образаца и добили свој број у полицијским, адвокатским, тужилачким и судским архивама. Наравно, све се врти око права које је у овој књизи приказано понајмање у његовој догматској, а много више у социолошкој, политичкој, психолошкој, филозофској и моралној димензији. Приче се дотичу многих грана права и разних врста правних поступака: кривичног, поступка за накнаду штете, бракоразводних спорова, поступка за реституцију, за отпуст из држављанства итд. Из богате адвокатске архиве која је формирана више од једног века, аутор бира предмете (приче) из ратних и поратних времена у којима се најизразитије манифестује људска несрећа, са једне стране, и моћ и немоћ права, са друге стране. Као што аутор каже, то је време „деконструкције нормалности” човековог живота, па и деконструкције нормалности права.

Док сам читао ову књигу све време ми се наметало питање ком жанру она припада. У теорији књижевности описи чувених криминалистичких случајева и кривичних поступака који су вођени поводом њих, признати су као посебан књижевни род под називом питавал. Име потиче од француског правника и књижевника Francis-a de Pitaval-a (1663–1743) који је написао збирку криминалистичких прича о чувеним и интересантним случајевима у 20 свезака. Касније је *пџитавала* било и у другим европским књижевностима (Egon Ervin Kisch, *Прашки пџитавал*, 1931. и др.). Варадијева књига, међутим, не спада у *пџитавале* јер се не односи само на крими-

налистичке случајеве, а описани случајеви нису гласовити (*celebres*), већ случајеви тзв. „малих” људи за које пре Варадија готово нико није знао и који ширу јавност нису узбуђивали. Нисам успео да Варадијеву књигу сврстам у фиоку одређеног књижевног жанра, иако несумњиво представља лепу књижевност, а не само сувопарно правничко штиво. Реч је о некој врсти документарне прозе у којој се меша више различитих жанрова: то је хронологија једне банатске вароши, историја Зрењанина и његових становника, али истовремено и сећање аутора на догађаје у којима је у прошлости учествовао и на људе са којима је долазио у додир, па, дакле, има и елемената мемоарске прозе. Осим тога, у књизи има и сјајних филозофских, психолошких, социолошких и политиколошких запажања и анализа.

Приче потичу из архиве породичне адвокатске канцеларије Варади која је основана 1893. године у Великом Бечкерек, који је променио неколико имена: прво се звао Нађбечкерек, па Велики Бечкерек, потом Петровград, за време немачке окупације Гросбечкерек, а после Другог светског рата Зрењанин. Канцеларију је основао Имре Варади, Тиборов деда, једно време народни посланик у Мађарском парламенту, касније посланик у парламенту Краљевине СХС, а од 1939. и сенатор као представник мађарске мањине. Канцеларију је наследио Тиборов отац Јожеф, који је једно време био и председник ове Коморе, а потом његов млађи брат, покојни Имре, који је такође био у руководству ове Коморе. Једно кратко време, пре почетка универзитетске каријере у Канцеларији је радио и аутор ове књиге. Не селећи се из исте куће канцеларија је, дакле, радила у пет градова и у седам држава врло различитог државноправног уређења: у Аустроугарској монархији, Краљевини СХС, ДФРЈ, СФРЈ, СРЈ, Државној заједници Србија и Црна Гора и коначно у Републици Србији.

Родоначелник адвокатске канцеларије, његови наследници, па и чланови породице строго су се држали правила „да се ништа не сме бацити”, и тако је настала богата архива и могућност да се напише ова књига за коју сам аутор каже да је „документарна проза”. Иначе, истрајавање на принципу да се ништа не сме бацити није баш лак и једноставан посао. Поред осталог, он захтева време и драгоцен простор. Варадијеви су у двооришту породичне куће у којој је била смештена адвокатска канцеларија имали и једну помоћну просторију коју су називали „штала” и онда кад је променила функцију и постала адвокатска архива. Врлина ове адвокатске канцеларије да чува архивску грађу код нас је, међутим, редак изузетак. Много доминантнија је небрига и неодговоран однос према документима који представљају или могу да представљају архивску грађу, иако је тај материјал део културног наслеђа од огромне вредности и непроцењивог значаја. Не знам како данас стоји са адвокатским архивама, које, иако при-

ватне архиве, ипак падају под режим Закона о архивској грађи. У одредби чл. 31. ст. 1. Закона о адвокатури стоји да је адвокат дужан да у роковима за чување архивске грађе чува списе и исправе које му је странка поверила. Да је архивистика код нас прилично занемарена види се и по томе што Република Србија још нема свој закон о тој важној делатности. У примени је прилично застарели Закон о архивској грађи бивше државе (СРЈ) из 1998. године у коме нема помена о електронској архиви, скенирању, микрофилмовању и другим технолошким достигнућима која унапређују и модернизују архивску службу. Тек је прошле године сачињен нацрт будућег Закона о архивској грађи и архивској служби, али нажалост, изгледа да је још прилично далеко од усвајања у Народној скупштини. Варадијева књига би могла да скрене јавну пажњу на значај ове проблематике, а адвокате који то правило још нису усвојили да опомене „да се ништа не сме бацити”.

3. Фрагменти. – Све приче испричане у овој књизи изванредно су занимљиве. Поменућу овде само неколико њих које остављају најјачи утисак.

а) Посебно су импресивне приче у одељцима „Ко је Мађар?” и „Ко није Немац?”

Између два рата у Србији је постојао пропис према коме мањинску школу није могло похађати дете чије презиме упућује да не припада дотичној мањини. То је довело до тзв. „анализе имена” која је изазивала бурне негативне емоције, па и судске спорове. Етнички Мађари са словенским или германским презименима доказивали су своје мађарско порекло, захтевали измену прописа и тражили правни пут за заштиту свог мањинског људског права.

Доказивање етничког порекла и тумачење презимена посебно је постало важно за време немачке окупације Баната и после успостављања нове комунистичке власти након ослобођења. За време немачке окупације многи Јевреји су прикривали своје национално порекло и представљали се као Немци или Мађари, спасавајући тако животе и имовину која је Јеврејима била обавезно одузимана. После рата, наступио је обрнут процес; многим банатским Немцима било је у интересу да докажу да нису Немци јер је нова власт Немце протеривала а њихову имовину конфисковала као непријатељску имовину. Нове жртве нису постали само нацистички злочинци него сви Немци, и они који су били потпуно невини. Јеврејско порекло више није хендикеп, па су се почели покретати судски поступци за повраћај конфискованих добара. Обе власти, и нацистичка и комунистичка, правни статус неких својих поданика условљавале су њиховим националним пореклом. Конфискација имовине, која је врста кривичне

санкције, у тим временима се није изрицала судском пресудом за извршено кривично дело, већ законом везано за идеолошку кривицу због припадности одређеној националној заједници. То је била казна за припадност противничкој страни.

б) Пребројавање по националној припадности у Војводини се сукобљава са великим тешкоћама тако да је скоро апсурдно и немогуће. Ко је ту Србин, Мађар или Немац? Аутор каже да у Бечкереку није познавао породицу која је уназад по прецима и сродницима била једнонационална (стр. 224). Мало је било чистих Мађара, Срба, Немаца и Јевреја. Мешовити бракови, сеобе и асимилације пореметиле су логику националног порекла. Мислим да је још и данас на територији општине Панчево у службеној употреби пет различитих језика, укључујући и македонски. У Банат су се својевремено из Елзаса били доселили чак и Французи, који се, међутим, нису очували као Французи. Ту је постојала чак и мала каталонска заједница, а у самом Бечкереку једно подручје је носило назив Нова Барселона. (Можда загонетне графите „Војводина – Каталонија” који су ових дана осванули у неким местима Војводине исписују њихови далеки потомци.)

в) У списима архиве коју Тибор Варади истражује нашли су се и документи који говоре о значају и начину вршења адвокатске делатности. Адвокатура није посао који се обавља у адвокатској канцеларији и у границама тачно одређеног радног времена. То је делатност која се врши и дању и ноћу, радним даном и празником и која се не састоји само у тумачењу правних прописа и писању поднесака, већ и у обављању разноврсних баналних операција, као што је, на пример, слање пакета са сланином и саламом уместо досуђене новчане накнаде своме клијенту који се у међувремену преселио у Јерусалим, јер између две државе у то време није постојао платни промет. Бранилац мора да буде увек уз свог клијента, без обзира на то колико је тешко и гнусно кривично дело учинио. Он мора да се потруди да и сам пронађе доказе који ће олакшати процесни положај клијента, без обзира на то колико је то напорно, неугодно и ризично. Он се не сме претворити у тужиоца странке коју заступа као што је, нажалост, бивало у историји бољшевичке адвокатуре, па и код нас, и то недавно. Има у овој књизи и пасажа који говоре о професионалној етици адвоката, као што је на пример, писмо ауторовог оца, адвоката Јожефа Варадија своме клијенту, у коме стоји: „Сматрам да жалба на ову одлуку није сврсисходна” (стр. 234). Адвокат је своме клијенту рекао истину, не завлачи га лажном надом да ће добити спор пред судом више инстанце у шта ни сам не верује.

**RADIVOJ STEPANOV RADE
1945–2015.**

Kad nestane čovek koji je do nedavno bio među nama, a sada je živ u sećanjima, u uspomenama se prepliću i mešaju mnogi njegovi likovi i mnogi delovi zbiljske stvarnosti čiji je učesnik bio. Tako je to sa svima umrlima, a sa Radetom Stepanovim sve je još mnogo komplikovanije jer je bio ličnost sasvim izuzetna. Pokazuje se mnogostranost njegove ličnosti već i samim nabrajanjem (nužno nepotpunim) delova njegove biografije.

Novosadski gimnazijalac u čuvenoj Zmaj-Jovinoj gimnaziji, u kojoj je voleo da recituje i iz koje je poneo svest o lepoj reči i mnoga drugarstva, naravno i široko opšte obrazovanje, docnije upotpunjavano.

Pravnik po visokoškolskom obrazovanju, stipendista na Pravnom fakultetu u Novom Sadu kao student sa visokim prosekom (1965/66–1971). Užom pravnom strukom bavio se sasvim kratko, kao sudijski pripravnik u Opštinskom sudu u Novom Sadu (1971–1973). Pravosudni ispit položio je pri Pokrajinskom sekretarijatu za pravosuđe.

Od 1973. godine neprekidno je zaposlen na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, najpre kao sekretar Fakulteta. Ovaj posao, uglavnom administrativan i ne mnogo kreativan, napušta kada je izabran za asistenta pripravnika, pa nakon odbrane magistarskog rada (1981) za asistenta. Prvi pravnik zaposlen u nastavi na fakultetu za društvene i humanističke nauke, unosi drugačije razmišljanje i ponašanje među kolege neobaveštene i/ili nesklone pravnim propisima i proceduri, u svim stručnim većima, savetima i komisijama Filozofskog fakulteta, a nema takvih čiji aktivni član nije bio. Kada bi se sve to moglo pobrojati, videlo bi se da je u svaku delatnost Filozofskog fakulteta ugrađen doprinos Radivoja Stepanova. Iako taj aktivizam ostaje većim delo nevidljiv i brzo se zaboravlja, može se posvedočiti: ništa što se ticalo razvoja Filozofskog fakulteta nije bilo za profesora Stepanova: svejedno, nevažno, sve je bilo vredno truda, a nesavladive prepreke izazivale su ljutitu rezignaciju.

Na Pravnom fakultetu u Novom Sadu doktorirao je sa temom: *Kontinuitet i diskontinuitet u razvoju moderne države*. U profesionalnoj biografiji profesora Stepanova sledi uobičajeno, postepeno napredovanje u univerzitetskoj hijerarhiji: godine 1987. izabran je za docenta, 1993. za vanrednog profesora, 1998. za redovnog profesora. Otišao je sa ovog položaja u penziju, sa četrdeset i dve godine radnog staža i od toga četrdeset na Filozofskom fakultetu, a nije prestao da se interesuje za svoj fakultet. Jednostavno izgleda ovakvo nabranje, a za pravo su to decenije mukotrpnog rada na više razboja: profesura, usavršavanje u struci, pisanje i objavljivanje naučnih radova, oglašavanje u kolumnama, delovanje u stručnim udruženjima.

Spisak predmeta koje je od izbora za asistenta pripravnika do zvanja redovnog profesora predavao Radivoj Stepanov u neku je ruku istorija disciplina na novosadskom Filozofskom fakultetu, sa danas teško razumljivim zabrudama prošlog vremena, čiji su pravni i ideološki osnovi – nestali. Započeo je držanjem vežbi iz predmeta Socijalističko samoupravljanje za sve studentske grupe; kad je osnovana studentska grupa Marksizam držao je vežbe iz Teorije i prakse socijalističkog samoupravljanja i Teorije države i društveno-političkog sistema SFRJ – imao je tada i do 14 časova nedeljno. Kao vanredni profesor, na novoosnovanim studentskim grupama Sociologija i Filozofija, zadužen je za predmet Teorija prava i politike. U šturoj autobiografskoj beleški sam je rezimirao svoj nastavnički posao: „Na studentskim grupama: Sociologija i Žurnalistika držao je nastavu iz predmeta: Sociologija prava, Sociologija politike, Uvod u politiku, Državno uređenje RS, Medijsko pravo, Savremeni politički sistemi, Osnovi prava”, a propustio da kaže da je voleo da drži predavanja stranim studentima Međunarodne letnje škole srpskog jezika. U izveštaju Komisije za izbor u zvanje redovnog profesora piše: „... kod studenata nastoji da razvije smisao za dijalog, uvažavanje argumenata, te kritički i kompleksan pristup politici i pravu”. Treba dodati bar još ovo: u studentskom folkloru važio je za strogog profesora, koji ima iste kriterijume za sve; kolege su znale da je bio nesklon popuštanju studentskim zahtevima koji su dovodili u pitanje stručno obrazovanje (bivalo je takvih zahteva u vidu protesta sve više).

Koliko je vremena bilo potrebno da se pripreme svi ti predmeti/kursevi – nemoguće je izračunati. Međutim, uporedo sa nastavničkim poslovima nalazio je vremena za sopstveno usavršavanje: boravci na Gete institutu radi usavršavanja nemačkog jezika kojim je dobro vladao (služio se i engleskim), pa zatim studentski boravci na univerzitetima u Vupertalu (ukupno 12 meseci) i Oldenburgu (3 meseca).

Ako predavanja, vežbe, konsultacije, ispiti, uopšte sve što čini svakodnevicu univerzitetskog profesora, postoji u sećanju mnogih generacija studenata, a neminovno se iskrivljuje i polako pada u zaborav protokom vremena, pisana

reč čuva se neizmenjena, uz mogućnost da se uvek reaktivira. Nije još sačinjena kompletna bibliografija profesora Radivoja Stepanova; uz nadu da će to biti učinjeno, ono što je napisao može se navesti u onom obliku u kojem je to sam učinio:

„Objavio je više knjiga, samostalno ili u koautorstvu: *Politika i anomija* (1991), *Mititotalitarizam* (1995), *Pravo i otpori* (1996), *Prilozi sociologiji prava i politike* (1997), *Pravna misao XX veka* (2000), *Evropska unija. Nastanak, institucije, pravo, NATO* (2002), *Teorija države i prava* (2003), *Modernost prava. Antologija pravnih škola, ideja, pokreta* (2003), *Uvod u filozofiju prava* (2004), *Uvod u jurisprudenciju: osnovni pojmovi sistematike, teorije i sociologije prava* (2004), *Politika i pravo: od tradicije do tranzicije* (2006), *Pojmovnik prava. Katalog teorijskopravnih, pravosudnih i sociološkopravnih pojmova* (2006), *Uvod u politiku i političke sisteme* (2008), *Politički sistem SAD* (2010). Objavio je velik broj stručnih radova i članaka u domaćim i inostranim serijskim publikacijama: *Polja*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, *Prava čoveka*, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, *Sociološki pregled*, *Pravni život*, *Zbornik MS za društvene nauke*, *Arhiv za društvene i pravne nauke*, *Letünk*, *OS Forum občianskej spoločnosti* itd. Pisao je i političke kolumne za *Našu borbu*, *Danas*, *Građanski list*, nedeljne listove *Vojvodina* i *Bulevar*, časopis *Helsinška povelja*, te *Radio 021* i portal *Autonomija*.“

U izveštaju Komisije za izbor u zvanje redovnog profesora napisano je da je dr Radivoj Stepanov „istraživačku pažnju naročito usmeravao na ona pitanja koja su od središnjeg i težišnog značaja, koja su složene prirode i koja se opiru svedenom političkom disciplinovanju“, pa zatim i da je „u sve radove uneta i neophodna lična crta, doteran stil kazivanja i, u dobroj meri, originalni pogled na predmet rasprave“, ali kod ovog autora okarakterisan je rečima: „vrstan teoretičar prava i politike... kao lično odvažan i izuzetno zanimljiv analitičar naših aktuelnih političkih (ne)prilika i svakodnevnih društvenih zbivanja“.

Svako od mnogobrojnih kolega i saradnika, iz različitih oblasti o kojima je pisao i iz različitih sredina u kojima se kretao, po prirodi svoga posla, po pozivu ili po ličnoj inicijativi, u sećanju zadržava svoj doživljaj osobene, na jednu dimenziju nesvodljive ličnosti Radivoja Stepanova. Ako bi se sve to smelo svesti na jedno, moglo bi se reći: ma gde bio i ma sa kim se sretao, moglo se očekivati da će reći svoj stav, da neće oćutati ni prećutati, da će ponekad potkačiti ironijom. Voleli su ga oni koji su cenili tu iskrenost.

Među postignućima Radeta Stepanova treba navesti podizanje sina, Strahinje Stepanova, koga nije javno hvalio (a imao je dobrih razloga), nad kojim je bdeo brižno i skrovito od mnogih, u kome je stekao najboljeg prijatelja i pomagača.

Rade Stepanov kretao se otežano i poboljevao više i teže no što to zadesi druge ljude, a odustajao nije nikako, izuzev kad je baš morao, a vraćao se svojim poslovima i obavezama čim je mogao. Kako ga je snaga napuštala, gundao je sve više i žalio se, ali se zapravo ponašao hrabro, neshvatljivo stameno u teškim okolnostima. Imao je čvrst alibi da postigne mnogo manje od onog što je postigao. Srećom, po one sa kojima je radio, sa kojima je prijateljevao i sarađivao, ovaj alibi nije iskoristio.

Marija Kleut
prof. emer. Filozofskog fakulteta
u Novom Sadu

Уређивачки одбор *Гласника* моли сараднике да текстове за објављивање достављају уз уважавање следећих сугестија:

- примерак рада доставити одштампан и потписан;
- по могућности, доставити рад и електронском поштом (*panonija@eunet.rs*) или на дискети;
- фусноте писати у дну одговарајуће странице;
- у библиографским подацима за књиге уз уобичајене податке обавезно навести и издавача;
- уз чланке доставити резиме и кључне речи;
- пожељно је доставити и превод резимеа на енглески, немачки или француски језик.

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

Излази 12 пута годишње
у месечним свескама.

Оснивач, власник и издавач: Адвокатска комора Војводине.
Годишња претплата: за земљу 10.000,00 дин.,
за иностранство 110 евра.
(Текући рачун број 340-1482-43 са знаком „за Гласник“)

Овај број је закључен 31. октобра 2015. године.

Тираж: 2.000 примерака

Према мишљењу Секретаријата за информације
Републике Србије бр. 413-01-412/91-01
од 11. априла 1991. године на ову публикацију плаћа се
основни порез на промет по Тарифном броју 8. став 1. тачка 1.
алинеја 10. Тарифе основног пореза на промет.

Компјутерски слог: *Тајјана Божић*, Нови Сад

Штампа: OFFSET PRINT, Нови Сад
2015.